

ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นชาวเออร์กับ "ทุกข์" ในพุทธปรัชญา

ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นชาวเออร์มีส่วนคล้ายกับ "ทุกข์" ในพุทธปรัชญา มาก เราจึงสามารถพิจารณาว่ามันมีส่วนที่เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง และในการ พิจารณาเรื่องนี้เราต้องรู้ "ทุกข์" ในพุทธปรัชญาเพื่อเป็นแนวทางก่อนที่จะทำการเปรียบเทียบ ในบทนี้จึงแยกได้เป็น ๒ หัวข้อ คือ

๔.๑ "ทุกข์" ในพุทธปรัชญา

๔.๒ เปรียบเทียบความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นชาวเออร์กับ "ทุกข์" ใน พุทธปรัชญา

๔.๑ "ทุกข์" ในพุทธปรัชญา "ทุกข์" เป็นเรื่องนี้อาจกล่าวได้ว่าสำคัญที่สุดใน พุทธปรัชญา เพราะศาสนาพุทธมุ่งสอนให้คนหลุดพ้นจากทุกข์ ดังมีหลักฐานในพระไตรปิฎก ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธที่จะตอบปัญหาอภิปรายต่าง ๆ เช่น โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ชีวิตหลังตายแล้วเป็นอย่างไร พระองค์ทรงเห็นว่า ปัญหาเหล่านี้รู้ไปก็ไม่เกิดประโยชน์ เพราะมันไม่นำไปสู่ความดับทุกข์^๑ ส่วนการจะหลุดพ้นจากทุกข์ได้นั้นเราต้องรู้ปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ ได้แก่

๑. ทุกข์ คือ การรู้ความหมายและขอบเขตของทุกข์อย่างถูกต้องเพื่อการ แก้ปัญหาจะได้ดำเนินไปถูกทาง ถ้ารู้ไม่ถูกต้องอาจจะทำให้ปฏิบัติผิดพลาดและมีทุกข์มากขึ้น
๒. สมุทัย คือ รู้สาเหตุซึ่งทำให้เกิดทุกข์ เพื่อทำให้มันหมดไป
๓. นิโรธ คือ รู้ความดับทุกข์ ว่าเป็นสภาวะที่มีจริงแล้วกระทำตนให้บรรลุ ถึงสภาวะนี้

---

^๑ สุต. ม. ม. ๑๓/๑๕๐-๑๕๒/๑๓๒-๑๓๖.

๔. มรรค คือ วัธปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์ที่ถูกต้อง แล้วนำมาปฏิบัติจนสามารถบรรลุถึงความดับทุกข์ได้

พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า "หากมีใครมาอวดอ้างว่าตนจะทำได้ที่สุดทุกข์ได้โดยไม่ต้องตรัสรู้ อริยสัจ ๔ แล้วก็เท่ากับว่าเขาผู้นั้นอวดอ้างว่าจะเอาใบมะขามบ้อมซึ่งเป็นใบไม้เล็ก ๆ มาห่อใบตาลให้ได้ นั้นไม่ใช่ฐานะที่จะเป็นไปได้"^๑ และ

. . . เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ เราและพวกเธอจึงเร่ร่อนท่องเที่ยวไปสิ้นกาลนานอย่างนี้ เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ เป็นใจ เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดทุกขอริยสัจ . . . ทุกขสมุทัยอริยสัจ . . . ทุกขนิโรธอริยสัจ . . . ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ . . .^๒

ดังนั้นเราจึงควรทราบความหมายของคำว่า "ทุกข์" ในพุทธปรัชญาตามที่ปรากฏในอริยสัจ ๔ คือ

๔.๑.๑ ทุกข์ โดยทั่วไปหมายถึง ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ความบีบคั้นและความทรมานต่าง ๆ แต่ตามความหมายของพุทธปรัชญานั้นแตกต่างออกไปซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ใน พระสูตรต้นคปิฎก อังคุตตรนิกาย สิกขิมวาท กยสูตร ข้อ ๕๐๑

. . . อูกรภิกษุทั้งหลาย ทุกขอริยสัจเป็นใจน คือ แม้ชาติก็เป็นทุกข์ แม้ชรา ก็เป็นทุกข์ แม้มรณะก็เป็นทุกข์ แม้โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสเป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งทีรักเป็นทุกข์ แม้ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สมหวังก็เป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์ อูกรภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกทุกข์อริยสัจ . . ."

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ สุชีโว ภิกขุ, อริยสัจคืออะไร?, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๕.

^๒ สุต. ที. ม. ๑๐/๘๑/๕๕.

^๓ สุต. อัง. ตก. ๒๐/๕๐๑/๒๐๐-๒๐๑.

จะเห็นว่าทุกข์ที่พระองค์แสดงไว้มี ๑๑ ประการ^๑ คือ

- ๑. ขาติ   ความเกิด
- ๒. ชรา   ความแก่
- ๓. มรณะ   ความตาย
- ๔. โสกะ   ความแค้นใจ
- ๕. ปริเทวะ   ความดิโรราพัน
- ๖. ทุกข์   ความไม่สบายกาย
- ๗. โทมนัส   ความไม่สบายใจ
- ๘. อุบายาส   ความคับแค้นใจ
- ๙. ความประสพกับสิ่งไม่เป็นที่รัก
- ๑๐. ความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก
- ๑๑. ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น

๓ ประการนี้จัดว่าเป็นสภาวะทุกข์ หรือทุกข์โดยสภาพ ซึ่งเป็นทุกข์ที่มีอยู่เป็นประจำ

๘ ประการนี้จัดว่าเป็นปภินทกทุกข์ หรือทุกข์จร ซึ่งเป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นเป็นบางครั้งบางคราว

ทุกข์ทั้ง ๑๑ ประการนี้ ไม่เคยเกิดนอกเหนือไปจากขันธ ๔ พระพุทธองค์จึงตรัสสรุปว่า "โดยย่ออุปาทานขันธ ๔ เป็นทุกข์"

ตามทัศนะของพุทธปรัชญา ถือว่า สิ่งทั้งปวงประกอบด้วยขันธ ๔ ไม่มีส่วนประกอบอื่นที่นอกเหนือไปจากนี้ ขันธ ๔ ได้แก่^๒

๑. รูป คือ ส่วนประกอบที่เป็นรูปธรรมทั้งหมด ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) และอุปาทายรูป ๒๔ (รูปที่อิงอาศัยมหาภูตรูป) เช่น ประสาททั้ง ๕ (หู ตา จมูก ลิ้น กาย) อารมณ์ ๔ (รูป เสียง กลิ่น รส) ความเป็นหญิง ความเป็นชาย ฯลฯ

๒. เวทนา คือ ความรู้สึกสุข ทุกข์หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ

^๑ สุชีโว ภิกขุ, อริยสัจคืออะไร?, หน้า ๔๗.

^๒ พระศรีวิสุทธิโมลี (ประมูท ปยุตฺโต), พุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๑๔-๑๕.

๓. สัญญา คือ ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ในอาการ เครื่องหมาย และ ลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้น ๆ ได้

๔. สังขาร คือ คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตที่ปรุงแต่งจิตให้คิด หรือชั่ว หรือ เป็นกลาง ๆ เช่น ศิริโอตปปะ เมตตา กรุณา อุเบกขา โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น

๕. วิญญาณ คือ ความรู้แจ้งในอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ ได้แก่ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ

นอกจากสิ่งทั้งปวงเกิดจากการรวมกันของชั้น ๕ แล้ว แต่ละชั้นยัง ประกอบด้วยส่วนประกอบย่อยอีกมากมาย แต่ละอย่างไม่มีตัวตนเป็นอิสระ มันเกิดดับ ๆ ติดต่อกันเสมอ ทั้งหมดนี้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ เนื่องจากมันมีอยู่อย่างสัมพันธ์อาศัยกันมันจึงมีลักษณะดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ในพระสูตรต้นคปิฏก อังคุตตรนิกาย ศิกขิภาต อุปปาทสูตร บัณฑิต ๔๗๖

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้บรรลุธาตุเห็นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง . . . สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์ . . . สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา . . . ครั้นแล้วจึงบอกแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนกทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวงไม่ เที่ยง . . . สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ . . . ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา^๑

ลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ รวมเรียกว่า ไตรลักษณ์^๒ กล่าวคือ

๑. อนิจจตา คือ ความไม่เที่ยง มันมีการเกิดขึ้น แปรปรวน และเสื่อมสลาย
๒. ทุกขตา คือ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้น แปรปรวน และเสื่อมสลาย
๓. อนัตตตา คือ ความไม่มีตัวตนแท้จริงของมันเอง

การที่สิ่งทั้งปวงเกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง จึงมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน เราจึงไม่สามารถบังคับควบคุมให้มันเป็นไปตามที่เราต้องการได้ ใครก็ตาม

^๑ สุต. อัง. ศิก. ๒๐/๔๗๖/๓๒๒-๓๒๓.

^๒ พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๐-๒๑.

ที่เข็มนั้นว่า มันมีตัวตน เป็นตัวเรา ของเรา จะเกิดการแบ่งแยกเป็นตัวเรา ของเรา และ
ตัวเขา ของเขา ทำให้มีการขัดแย้งแย้งชิงกัน กลายเป็นความทุกข์เมื่อขั้นที่แต่ละคนยึดถือ
ถูกล่วงเกิน หรือทรุดโทรมเสื่อมสลายไปตามกฎธรรมชาติ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า
"โดยย่ออุปาทานชนิด ๕ เป็นทุกข์"

นอกจากนี้ยังมีการอธิบายความหมายของทุกข์อย่างกว้าง ๆ ตามพุทธพจน์ที่
แบ่งทุกข์ออกเป็น ๓ อย่าง^๑ พร้อมทั้งคำอธิบาย^๒

๑. ทุกข์ คือ ความทุกข์กาย ทุกข์ใจต่าง ๆ

๒. สังขารทุกข์ คือ สภาวะของสังขาร หรือสิ่งทั้งปวงซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัย
ปรุงแต่ง และมีลักษณะเป็นไตรลักษณ์ จึงเกิดทุกข์แก่ผู้ไม่รู้เท่าทันสภาวะนี้แล้วเข้าไปเกี่ยว-
ข้องกับมันด้วยความยึดอยาก (คือหาอุปาทาน)

๓. วิปริณามทุกข์ คือ ความสุขที่กลายเป็นทุกข์เพราะความแปรปรวนที่สลับ-
กลาย ความสุขในที่นี้เข้าใจว่า หมายถึง สามีสุข คือ ความสุขที่ได้จากการสนองความต้องการ-
การต่าง ๆ เป็นความสุขที่ขึ้นกับปัจจัยภายนอก ได้แก่ วัตถุต่าง ๆ ที่สนองความต้องการ
แต่สิ่งทั้งปวงมีลักษณะเป็นไตรลักษณ์ดังได้กล่าวมาแล้ว มันจึงทำให้ความสุขที่ได้รับแปรปรวน
เป็นความทุกข์ได้ ตรงข้ามกับนิรามิสสุข ซึ่งเป็นความสุขในภาวะที่จิตปลอดโปร่ง ปราศจาก
ความวิตกกังวล ว่าเหว ไม่หวั่นไหวไปตามความแปรปรวนต่าง ๆ เพราะรู้เท่าทันสภาวะ
แท้จริงของโลก มีแต่ความเข้มข้นเบิกบานและมีเมตตากรุณาไปยังเพื่อนมนุษย์และสัตว์อื่น ๆ

๔.๑.๒ สาเหตุของทุกข์ (สมุทัย) คือ คัมภีร์ หรือความทะยานอยาก ดัง
พุทธพจน์ที่มีในหลาย ๆ แห่ง เช่น ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค อรรถกถากับปวัตตนสูตร ข้อ ๑๔

^๑ สุต. ที. ปา. ๑๑/๒๒๗/๑๔๖., สุต. สัง. สฬ. ๑๔/๕๐๑/๒๕๕.

สุต. สัง. ม. ๑๔/๓๑๔/๕๑.

^๒ พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), พุทธธรรม, หน้า ๕๒.

. . . อูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกข์สมุทัยอริยสัจ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความกำหนัด ด้วยอำนาจความเพลิน มีปรกติเพลิกเพลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา . . .^๑

ตัณหาอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์นี้ แบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ^๒

๑. กามตัณหา คือ ความอยากในสิ่งสนองความต้องการของประสาททั้ง ๕ ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ

๒. ภวตัณหา คือ ความอยากมี อยากเป็น หรือความอยากในภาวะชีวิตที่จะอำนวยความสะดวกนั้น ๆ ได้ ในความหมายที่ลึกซึ้ง คือความอยากในความมีอยู่ของตัวเองที่จะได้เป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง

๓. วิภวตัณหา คือ ความอยากไม่มี อยากไม่เป็น หรือความอยากพ้นไปจากภาวะชีวิตที่ตนไม่ปรารถนา ตัณหาชนิดนี้แสดงออกในรูปที่หายบ เช่น ความรู้สึก เบื่อหน่าย ว่าเหว่ ชิงชังตัวเอง เป็นต้น

ตัณหาทำให้เกิดทุกข์ กล่าวคือ ตัณหาสืบเนื่องมาจากการที่คนไม่รู้เท่าทันสภาวะแท้จริงของสิ่งทั้งปวงว่ามันมีอยู่เป็นเหตุปัจจัยอาศัยกัน ความไม่รู้นี้ทำให้บางคนเข้าใจผิดว่า สิ่งทั้งปวงมีตัวตนที่ถาวร แล้วอยากให้ตัวคนนี้มีอยู่ เป็นอยู่ตลอดไป (ภวตัณหา) และความอยากมีอยู่ตลอดไปนี้ก็เพื่อจะได้รับความสุขเวทนาต่าง ๆ จึงเกิดความอยากได้ในสิ่งต่าง ๆ ที่สนองความพอใจของตน (กามตัณหา) ถ้าได้สมความปรารถนาก็จะทำให้อยากมีอยู่มากขึ้น แล้วอยากได้สิ่งสนองความอยากยิ่งขึ้น แต่ถ้าไม่ได้สมความปรารถนาก็จะเกิดความอยากให้ตัวคนนั้นดับไป (วิภวตัณหา) แต่ขณะที่เกิดความอยากพ้นไปจากภาวะชีวิตที่ไม่น่าพอใจนี้ก็จะเกิดความอยากได้ในสิ่งต่าง ๆ ที่สนองความอยากมากขึ้น เพราะกลัวว่าถ้าตัวคนนี้มีดับไปก็จะได้ไม่ได้เสียสุขเวทนาที่อยากได้ และความอยากมีอยู่ เป็นอยู่ก็จะเกิดขึ้นมาอีก ส่วนการไม่รู้เท่าทันสภาวะแท้จริงของสิ่งทั้งปวงทำให้บางคนเข้าใจผิดว่ามีตัวตนที่ขาดสูญ ทำให้คนเร่งรีบ

^๑วิ. มหา. ๔/๑๔/๑๔.

^๒พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยุทธ์ ญฺตุโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๒.

แสวงหาสิ่งสนองความอยากต่าง ๆ (กามตัณหา) เพราะกลัวว่าถ้าตัวตนดับไปก็จะได้ไม่ได้รับ
สุขเวทนาต่าง ๆ ที่ตนคิดใจ ถ้าไม่ได้สมความปรารถนาก็จะเกิดความอยากให้ตัวตนที่มีอยู่
ดับไป (วิภวตัณหา) แต่ถ้าได้สมปรารถนาก็อยากจะทำให้ตัวตนที่มีอยู่ เป็นอยู่ต่อไป (ภวตัณหา)
และตามด้วยกามตัณหา ภวตัณหา หรือวิภวตัณหาต่อไปอีก ตัณหาจึงทำให้เกิดทุกข์ เพราะ
ทำให้ชีวิตถูกบีบคั้นด้วยความอยากต่าง ๆ กระทบกระวายเป็นอยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าคนรู้ว่าทุก-
สิ่งมีอยู่อย่าง เป็นเหตุปัจจัยอาศัยกัน มันมีการเกิดขึ้น แปรปรวน เสื่อมสลาย แล้วเขาก็จะ
ละตัณหาได้และหลุดพ้นจากทุกข์

อนึ่ง ตัณหาทำให้เกิดทุกข์อย่างเห็นได้ชัด เพราะตัณหา มักจะตามมาด้วย
ความโกรธ ความประทุษร้าย และความชั่วอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น การสงครามรบราฆ่าฟัน
ต่าง ๆ เกิดจากความอยากเป็นชาติมหาอำนาจ หรือแย่งชิงความเป็นใหญ่กัน หรือตัณหา
ทำให้คนกลายเป็นโจร เป็นขู้ ทำให้เกิดทุกข์แก่ผู้อื่น และตนเองในกรณีที่ถูกจับได้และถูก
ลงโทษ พระมหาเถระญาณติโลกะ ได้ยกพุทธวจนะมาอธิบายเรื่องนี้ว่า

เนื่องจากตัณหา มีตัณหาเป็นเงื่อนไข ถูกบีบคั้นผลักดันด้วยตัณหา คนจึงนุกรน
เข้าไปในบ้านคนอื่น เพื่อขโมยข้าวของ จี ปล้น หรือคอยดักปล้นพวกที่เดินทาง
ไปมา หรือเป็นผู้กับกรรหายคนอื่น เมื่อถูกจับได้ก็จะถูกลงโทษ ทำให้ได้รับ
ความเจ็บปวดทรมาน หรือตาย นี่คือทุกข์ที่เกิดจากตัณหา กองทุกข์ทั้งหลายใน
ชีวิตปัจจุบันก็เนื่องจากตัณหา มีตัณหาเป็นเงื่อนไข มีสาเหตุมาจากตัณหา และ
ขึ้นกับตัณหา^๑

อีกประการหนึ่ง ตัณหาเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์เพราะมันทำให้เกิดใหม่
และรับทุกข์ต่อไปอีก เรื่องนี้เราจะเข้าใจได้จากพุทธพจน์ที่แสดงถึงการเกิดขึ้นอย่าง เป็นเหตุ
ปัจจัยอาศัยกันของทุกข์ ซึ่งเรียกว่า หลักปัจจุสมุปบาท ดังนี้คือ

---

^๑Nayanatiloka, The Word of the Buddha (Kandy: Buddhist
Publication Society, 1971), p. 18.

. . . เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี เพราะสิ่งนี้เกิดสิ่งนี้จึงเกิด คือ เพราะอริชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ ทั้งสิ้นนี้ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ฯ . . . °

เราจะเห็นได้ว่าแม้ตัณหาจะถูกกล่าวว่าเป็นสาเหตุของทุกข์ แต่ตามหลักคำสอนของศาสนาพุทธแล้วสาเหตุแรกจริง ๆ ไม่มี ทุกสิ่งเกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัย ตัณหาก็คงอาศัยสาเหตุอื่นมาทำให้มันเกิดขึ้น ได้แก่ เวทนา และเวทณาก็ต้องอาศัยผัสสะเป็นสาเหตุ เป็นเช่นนี้สืบเนื่องกันเป็นวัฏจักรตามวงจรของปฏิจจสมุปบาท ซึ่งพอจะอธิบายให้เห็นได้ตามลำดับ ดังนี้คือ เนื่องจาก อริชชา (ความไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง) ทำให้เกิด สังขาร (ความคิดปรุงแต่งหรือเจตนาที่จะกระทำการ) เพราะมีสังขารจึงมีวิญญาณ (ความรู้ต่ออารมณ์ต่าง ๆ ได้แก่ การเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส และรู้อารมณ์ที่มีในใจ) เพราะมีวิญญาณ จึงมี นามรูป (ความมีอยู่ของรูปธรรมและนามธรรมในการรับรู้ของบุคคลในภาวะที่ร่างกายและจิตใจปฏิบัติหน้าที่เพื่อตอบสนองในแนวทางของวิญญาณที่เกิดขึ้น) เพราะมีนามรูปจึงมี สฬายตนะ (อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) เพราะมีสฬายตนะ จึงมี ผัสสะ (การรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ โดยผ่านสฬายตนะ) เพราะมีผัสสะจึงมี เวทนา (ความรู้สึกพอใจ (สุข) ไม่พอใจ (ทุกข์) หรือเฉย ๆ) เพราะมีเวทนาจึงมี ตัณหา (ความอยาก) เพราะมีตัณหาจึงมี อุปาทาน (ความยึดมั่นในสิ่งหรือภาวะชีวิตที่จะอำนวยการให้สมความปรารถนา) เพราะมีอุปาทานจึงมี ภพ (พฤติกรรมทั้งหมดที่กระทำเพื่อสนองตัณหา-อุปาทาน (กรรมภพ) และภาวะชีวิตที่อยากมีอยากเป็น (อุปนิสัยภพ)) เพราะมีภพ จึงมี ชาติ (การเกิดหรือตระหนักในตัวตนว่าอยู่หรือไม่อยู่ในภาวะชีวิตนั้น) เพราะมีชาติจึงมี ชรา-มรณะ (ความรู้สึกว่าตัวตนถูกคุกคามด้วยความสูญสลายจากภาวะชีวิตนั้น ๆ หรือไม่ได้เป็นอยู่ในภาวะ

ชีวิตนั้น ๆ จึงเกิดโสภะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ซึ่งเป็นความรู้สึกรู้อทุกข์ต่าง ๆ ทำให้จิตใจชดช้อยของ ขุนมัว ไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง ซึ่งคือ อวิชชา แล้วหมุนเวียนต่อไปตามวงจรของปฏิจจนสมุเปาท ทั้งหมดที่กล่าวมาดีเป็นการอธิบายการเกิดทุกข์ในความหมายที่เป็นไปทุกขณะในชีวิตประจำวัน แสดงการเกิดทุกข์ของชีวิตที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบันนี้เอง

นอกจากนี้ เรายังสามารถอธิบายการเกิดทุกข์ตามวงจรของปฏิจจนสมุเปาท ในแง่ของการเกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาติได้ด้วย เพราะพุทธปรัชญาถือว่า การเกิดใหม่เป็นผลของกฎแห่งกรรม ชีวิตในปัจจุบันเป็นผลรวมของการกระทำต่าง ๆ ของเราในอดีต และชีวิตในอนาคตจะเป็นอย่างไรนั้นขึ้นกับการกระทำของเราในปัจจุบัน กรรมจึงเป็นตัวกำหนดการเกิดใหม่ของมนุษย์^๑ เรื่องนี้เราจะพบหลักฐานจากพุทธพจน์ที่แสดงแก่สุภมาต

. . . อุกรมาตพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้ ฯ^๒

ดังนั้น เราจะพบว่า วงจรปฏิจจนสมุเปาทนี้อธิบายให้เห็นได้ถึง ๓ ช่วงชีวิต คือ

๑. อดีต ได้แก่ อวิชชา สังขาร
๒. ปัจจุบัน ได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ
๓. อนาคต ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ (+ โสภะ ฯลฯ)

เนื่องจากมีอวิชชา (ความไม่รู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง) ทำให้เกิดสังขาร (เจตนา และการกระทำต่าง ๆ (กรรม)) เมื่อชีวิตสิ้นสุดลงพลังแห่งกรรมที่ได้สะสมไว้จะผลักดันให้เกิดการสืบต่อชีวิตใหม่ ซึ่งเริ่มจากปฏิสนธิวิญญาณ ที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับพลังแห่งกรรม

^๑Sunthorn Na Rangsi, The Buddhist Concepts of Karma and Rebirth (Bangkok: Mahāmakut Rajavidyalaya Press, 1976), pp. 124-125.

^๒สุต. ม. อ. ๑๔/๕๔๑/๓๒๓.

และเกิดขบวนการแห่งชีวิต คือ นามรูป (ชีวิตที่ประกอบด้วยชั้น ๔) สฬายตนะ (อายตนะภายใน ๖) ผัสสะ (ขบวนการรับรู้ผ่านอายตนะภายใน ๖) เวทนา (ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ) ตัณหา (ความอยากในสิ่งที่ให้สุขเวทนา หรืออยากพ้นไปจากสิ่งที่ให้ทุกข์เวทนา) อุปาทาน (ความยึดมั่นในสิ่งที่จะอำนวยความสมปรารถนา) และ ภพ (ภาวะชีวิตที่จะอำนวยความปรารถนา และการกระทำต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับตัณหาอุปาทาน) และพลังของกรรม ในตอนนี้ก็จะส่งผลให้มีการเกิดต่อไปอีก ได้แก่ ชาติ ชรามรณะ + โสกะ ฯลฯ คือ การเกิดดับของวิญญาณถึงเวทนานั้นเอง แต่เป็นการพูดสรุปเพื่อเน้นการเกิดขึ้นของทุกข์ และเชื่อมโยงกลับเข้าสู่วงจรได้ยิ่ง ในที่นี้จึงอาจจะแสดงให้เห็นการเกิดใหม่เป็นเหตุและผลได้ ๔ ช่วง คือ

๑. อดีตเหตุ ๔ คือ อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ

๒. ปัจจุบันผล ๔ คือ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

(+ ชาติ ชรามรณะ)

๓. ปัจจุบันเหตุ ๔ คือ อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ

๔. อนาคตผล ๔ คือ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

(+ ชาติ ชรามรณะ)

๔.๑.๓ ความดับทุกข์ (นิโรธ) คือ การดับศัลหาได้โดยสิ้นเชิง ดังที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวบ่อย ๆ เช่น ในพระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกัมภ์ สัมมาอิริยสูตร ข้อ ๑๑๔

. . . ทุกขนิโรธเป็นใจน ได้แก่ ความดับด้วยความสามารถแห่งความสำรอก โดยไม่เหลือ ความสละ ความวาง ความปล่อย ความไม่พัวพันแห่งตัณหา นั้นแหละ ชั้นนี้เรียกว่าทุกขนิโรธ . . .^๑

^๑ สุต. ม. ม. ๑๒/๑๑๔/๗๕.

นิโรธนี้อาจจะเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า นิพพาน เพราะนิพพาน คือ การไม่มี
 ตัณหาตามหลักที่ว่า "ตัณหาย วิปฺปทาเนน นิพพานํ อิติ วุจฺจติ เพราะละตัณหาได้จึง
 เรียกว่านิพพานดังนี้"^๑

การดับตัณหาเป็นการดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง เพราะตามทัศนะของพุทธ-
 ศาสนานั้น สิ่งทั้งปวงเกิดจากเหตุปัจจัย ดังนั้นเมื่อไม่มีตัณหาเป็นเหตุแล้ว ทุกข์ซึ่งเป็นผลก็
 ย่อมไม่มี เพราะไม่มีความอยาก (ตัณหา) จึงไม่มีความยึดมั่น (อุปาทาน) เพราะไม่มี
 อุปาทาน จึงไม่มีภาวะชีวิตที่ถูกยึดอยาก (ภพ) และไม่มีการกระทำกรรมต่าง ๆ ทั้งดีและชั่ว
 เพราะไม่มีภพจึงไม่มีการเกิด (ชาติ) เพราะไม่มีชาติจึงไม่มีความเสื่อมสลาย (ชรา-
 มรณะ) และความทุกข์ต่าง ๆ เช่น โสกะ, ปริเทวะ ฯลฯ เมื่อไม่มีความทุกข์ต่าง ๆ ให้
 ใจขุนมิวแล้ว ก็จะไม่มีความไม่รู้ในสภาวะแท้จริงของสิ่งทั้งปวง (อวิชชา) ฯลฯ ตลอดจนจร
 ของปัจจุสมุเปทา^๒ จึงเป็นการดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงโดยไม่เกิดทุกข์ได้อีก และเมื่อสิ้นชีพ
 แล้วก็จะไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดและรับสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือประกอบกรรมดี กรรม
 ชั่วได้อีก

อนึ่ง การดับทุกข์โดยได้รับสิ่งสนองความอยากไม่ทำให้ดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง
 เพราะสุขเวทนาที่ได้รับจะมีอยู่เพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น เพราะสิ่งทั้งปวงเกิดจากเหตุปัจจัย
 ปรงแต่่ง มันจึงมีความเกิดขึ้นและเสื่อมสลาย ด้วยเหตุนี้ศาสนาพุทธจึงไม่ยกย่องความสุข
 แต่ยกย่องความดับทุกข์ว่าเป็นความสุขสูงสุด ทั้งที่มีพุทธภาคีรับรองว่า "นิพพานํ ปรมํ สุขํ
 นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง"^๓

^๑ สุชีโว ภิกขุ, อริยสัจคืออะไร?, หน้า ๗๔.

^๒ จุต. ยัง. ติก. ๒๐/๔๐๑/๒๐๐-๒๐๑., จุต. พุ. ๖. ๒๔/๓๔/๖๒.

^๓ จุต. พุ. ๖. ๒๔/๒๔/๓๔.

นิพพานในที่นี้แบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ^๑

๑. สุญฺญาตีสถิตินิพพาน คือ การดับกิเลสตัดพหาคิเลสแล้ว และผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่

๒. อนุญฺญาตีสถิตินิพพาน คือ การดับกิเลสตัดพหาคิเลสแล้วและผู้ดับก็สิ้นชีวิตหรือ

ไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่อีก

สภาวะของนิพพานเป็นอย่างไรนั้น เรามักจะอธิบายกันว่า มันเป็นสภาวะที่สงบอย่างยิ่ง เป็นสุขอย่างยิ่ง เป็นสภาวะที่ไม่มีตัณหา แต่สภาวะจริง ๆ ของนิพพานเป็นอย่างไรนั้น เราไม่สามารถอธิบายให้เข้าใจได้ด้วยภาษาที่ใช้ ๆ กันอยู่ เพราะนิพพานเป็นเรื่องของโลกุตตระ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ทรงอธิบายในแง่ปฏิเสธรังที่จะเห็นได้ในพระสูตรคัมภีร์ ขุททกนิกาย อุทาน นิพพานสูตร ข้อ ๑๔๘

. . . อูกรภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศานัญญาายตนะ วิญญาณัญญาายตนะ อากิญจัญญาายตนะ เหวลัญญานาฬัญญาายตนะ โลกนี้ โลกหน้า พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสอง ย่อมไม่มีในอายตนะนั้น อูกรภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่กล่าวซึ่งอายตนะนั้นว่าเป็นการมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการอุปติ อายตนะนั้นหาที่ตั้งอาศัยมิได้ มิได้เป็นไปหาอารมณ์ได้ นี้แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์ ฯ^๒

แม้ว่าเราจะไม่สามารถอธิบายสภาวะนิพพานให้เห็นได้ก็ตาม แต่มันก็มีได้ หมายถึงว่ามันไม่มีอยู่ เพราะจากพุทธพจน์ข้างต้นนี้แสดงว่า แม้นิพพานจะไม่ใช้สิ่งใด ๆ ในจักรวาล แต่มันก็เป็นสภาวะที่มีอยู่จริง แต่เราไม่สามารถเปรียบเทียบให้เห็นได้ อุณาเหมือนเต่าที่อาศัยอยู่ในน้ำแล้วขึ้นมาท่องเที่ยวบนบก และได้เห็นข้าง เมื่อมันกลับลงไปใต้น้ำเล่าให้ฝูงปลาที่เคยอยู่แต่ในน้ำฟัง ฝูงปลาขอให้เทียบว่าเหมือนกับอะไรที่มันเคยเห็นและพอจะนึกได้ เต่าก็ปฏิเสธเรื่อยไปว่าไม่เหมือนอย่างนั้น ไม่เหมือนอย่างนี้ แต่ข้างนั้นมิใช่แน่ ๆ เพราะมันได้ไปเห็นมาแล้ว ในทำนองเดียวกัน นิพพาน เป็นสภาวะที่มีอยู่จริง แต่ผู้บรรลุเท่านั้นจึงจะรู้ได้ เปรียบเสมือนการจะรู้ว่าน้ำมีรสอย่างไรนั้นจะต้องไปดื่มด้วยตนเอง

^๑ สุต. ข. อิติ. ๒๔/๒๒๒/๒๓๑-๒๓๒.

^๒ สุต. ข. อ. ๒๔/๑๔๘/๑๗๔.

๔.๑.๔ ทางสู่ความดับทุกข์ (มรรค) คือ วิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่
ความดับทุกข์ (นิโรธ) ดังที่มีพุทธดำรัสหลาย ๆ ครั้งเกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น ในพระสูตรคณิก
สังยุตตนิคาย มหาวรรค ตถาคตสูตร ข้อ ๑๖๖๔

. . . อุการิกะทั้งหลาย ส่วนสุด^{ของ}อย่างนี้อันบรรพชิตไม่ควรเสพ ส่วนสุดสอง
อย่างนั้นเป็นโณน คือ การประกอบตนให้ตัวพันด้วยกามสุขในกามทั้งหลายเป็น
ของเลวเป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ ๑ การประกอบความลำบากแก่ตน เป็นทุกข์ ไม่ประเสริฐ ไม่
ประกอบด้วยประโยชน์ ๑ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ส่วน
สุด ๒ อย่างเหล่านี้ อันตถาคตได้ตรัสรู้แล้วกระทำจักขุ กระทำญาณ ย่อม
เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ก็ข้อปฏิบัติ
อันเป็นทางสายกลางนั้น . . . เป็นโณน คือ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์
๘ นี้แหละ ซึ่งได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ
เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง
นี้แล อันตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว กระทำจักขุ กระทำญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความ
สงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ฯ

* พุทธดำรัสนี้แสดงถึงทางไปสู่ความดับทุกข์ว่าเป็นทางสายกลาง คือ ไม่ใช่
อัตตกลีณภานุโยค หรือการทำตนเองให้ได้รับความลำบาก เคือครอนซึ่งจัดว่าเป็นทางปฏิบัติที่
ดึงเกินไป และไม่ใช่กามสุขขัลลิกานุโยคหรือการหมกมุ่นอยู่ในกามสุข ซึ่งจัดว่าเป็นทางที่
หย่อนเกินไป ทางสุดโต่งทั้งสองทางนี้พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าไม่สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติ
หลุดพ้นจากทุกข์ได้ เพราะการทรมานตนให้ได้รับความลำบากไม่สามารถทำให้จิตสงบ
ปราศจากกิเลสตัณหาได้ และการหมกมุ่นอยู่ในกามสุขก็จะยิ่งทำให้เกิดความยึดอยากและ
เป็นทุกข์มากขึ้นอีก

มรรคหรือทางสายกลางนี้ประกอบด้วยข้อปฏิบัติ ๘ ประการ และพอจะแยกตามการฝึกอบรมได้เป็น ๓ ประการ คือ^๑

๑. สัมมาทิฐิ	}	<u>ปัญญา</u> คือ ส่วนที่อบรมจิตหรือความเห็น
๒. สัมมาสังกัปปะ		
๓. สัมมาวาจา	}	<u>ศีล</u> คือ ส่วนที่อบรมกายกับวาจา
๔. สัมมากัมมันตะ		
๕. สัมมาอาชีวะ		
๖. สัมมาวายามะ	}	<u>สมาธิ</u> คือ ส่วนที่อบรมจิต
๗. สัมมาสติ		
๘. สัมมาสมาธิ		

แต่ละข้อมีรายละเอียดในการปฏิบัติที่สำคัญดังนี้ คือ

๑. สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ หมายถึง มีความรู้และความเข้าใจอย่างถูกต้องในอริยสัจ ๔ วัฏทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค^๒ เข้าใจในกุศลและอกุศลมูล อกุศลและอกุศลมูล^๓ เข้าใจในไตรลักษณ์^๔

๒. สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ หมายถึง

- ก. ดำริในการออกจากกาม เช่น การออกบวช
- ข. ดำริในการไม่พยายาบทปองร้ายผู้อื่น
- ค. ดำริในการไม่เบียดเบียนผู้อื่น^๕

^๑ พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๒๖.

^๒ สุต. ที. ม. ๑๐/๒๔๔/๒๗๔.

^๓ สุต. ม. มุ. ๑๒/๑๑๑/๗๓.

^๔ สุต. สัง. ข. ๑๗/๑๐๓/๔๔-๔๖.

^๕ สุต. ที. ม. ๑๐/๒๔๔/๒๗๔., สุต. ม. มุ. ๑๒/๑๔๔/๔๔.

๓. สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ หมายถึง

- ก. เว้นจากการพูดปด
- ข. เว้นจากการพูดล่อลวงเสียคนยอมให้เขาแตกร้างกัน
- ค. เว้นจากการพูดคำหยาบ
- ง. เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ^๑

๔. สัมมาภิมันตะ คือ การกระทำชอบ หมายถึง

- ก. เว้นจากการฆ่าหรือเบียดเบียนสัตว์
- ข. เว้นจากการลักขโมย คดโกง หรือทำลายข้าวของของผู้อื่น
- ค. เว้นจากการประพฤตผิดในกาม^๒

๕. สัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ หมายถึง ประกอบแต่อาชีพที่สุจริต

เว้นจากมิจอาชีพทั้งปวง

๖. สัมมาวายามะ คือ พยายามชอบ หมายถึง

- ก. พยายามระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น
- ข. พยายามละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว
- ค. พยายามทำความดีให้เกิดขึ้น
- ง. พยายามรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้มียุ่ต่อไป^๓

๗. สัมมาสติ คือ ระลึกชอบ หมายถึง

- ก. ระลึกรู้ตัวในเรื่องของกาย และอริยานของกาย
- ข. ระลึกรู้ตัวเมื่อมีความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ
- ค. ระลึกรู้ตัวว่าจิตกำลังเศร้าหมองหรือมุ้งแผ้ว
- ง. ระลึกรู้ตัวว่ากำลังพิจารณาธรรมอะไร^๔

^{๑,๒,๓} สุต. ที. ม. ๑๐/๒๔๔/๒๗๕., สุต. ม. มุ. ๑๒/๑๔๔/๔๔.

^๔ สุขใจ วิกิพี, อริยสังคคืออะไร?, หน้า ๔๓.

๔. สัมมาสมาธิ คือ ตั้งใจชอบ หมายถึง การทำจิตให้แน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน^๑ สงบแน่วแน่นจนถึงภาวะที่เรียกว่า ฉภาว คือ ภาวะที่มีจิตตั้งมั่นในสิ่งที่กำหนดจนกระทั่งกิเลสต่าง ๆ ซึ่งปรกติมักจะฟุ้งขึ้นรบกวนจิตใจให้ไม่สงบนั้นถูกควบคุมให้อยู่นิ่งในเขตจำกัดเหมือนดวงธูปที่ตบตะกอนเวลาน้ำนิ่ง ทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นการปฏิบัติที่เรียกว่า สัมมาสมาธิซึ่งมีผลทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้ในขณะที่อยู่ในอาณัติเท่านั้น แล้วอาจจะถอยกลับไปสู่ความทุกข์ได้ เราจึงต้องใช้ปัญญามากำจัดตะกอนกิเลสต่าง ๆ ที่อาจจะฟุ้งขึ้นมารบกวนจิตใจเหล่านี้ให้หมดไป ซึ่งการปฏิบัติในขั้นนี้เรียกว่า วิปัสสนา

อนึ่ง การปฏิบัติตามทางสายกลางนี้จะสัมพันธ์กันแบบต่อเนื่องในรูปของไตรสิกขา ซึ่งเป็นการฝึกอบรมโดยเรียงลำดับจากศีล คือ การอบรมกาย วาจา ทำให้มีความบริสุทธิ์ทางความประพฤติและเชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ของตนไม่ฟุ้งซ่าน รุนราวายใจ เป็นพื้นฐานที่ดีในการอบรมจิตหรือสมาธิต่อไป เมื่อจิตถูกอบรมดีแล้วก็จะมีความสงบแน่วแน่นและเกิดปัญญา ซึ่งนำไปสู่ความหลุดพ้น เรื่องนี้จะเห็นได้ชัดเจนจากพุทธคำรัสของพระพุทธองค์ในมหาปริณีพพานสูตร

. . . สมาธิขั้นศีลอบรมแล้วย่อมมีผลใหญ่ มีอาณิสสงส์ใหญ่ ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้วย่อมมีผลใหญ่ มีอาณิสสงส์ใหญ่ จิตอันปัญญาอบรมแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะ โดยชอบ คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ฯ^๒

อย่างไรก็ตามข้อปฏิบัติทั้ง ๘ ประการนี้ไม่ใช่หลักธรรมที่ต้องปฏิบัติให้เสร็จสิ้นไปทีละข้อตามลำดับ แต่ให้ปฏิบัติเคียงข้างกันไป เพราะมันค้ำก็ เป็นทางสายเดียวกัน ต้องอาศัยกันเหมือนเกลียวเชือก ๘ เกลียว ที่รวมกันเป็นเชือกเส้นเดียว เช่น ในการปฏิบัติตามมรรคแต่ละข้อต้องอาศัย สัมมาวายามะ คอยกำกับอยู่ด้วยจึงจะทำให้การปฏิบัติได้ผลดีเป็นต้น และแม้ว่าการปฏิบัติจะเป็นไปตามลำดับ ศีล สมาธิ ปัญญา แต่การปฏิบัติตามทางสายกลางนี้ก็จะต้องอาศัยปัญญามาก่อน คือ ต้องมีความเข้าใจและมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อ

^๑ พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยูร ปรยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๔๔.

^๒ สุต. ที. ม. ๑๐/๔๔/๔๕.

แนวทางที่จะปฏิบัติก่อน จึงจะประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องได้ ดังนั้นปัญญาจึงจำเป็นทั้งเบื้องต้น และเบื้องปลายของทางสายกลางนี้

๔.๒ เปรียบเทียบความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นฮาวเออร์กับ "ทุกข์" ใน พุทธปรัชญา แม้ว่าความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นฮาวเออร์จะมีส่วนคล้ายกับ "ทุกข์" ในพุทธปรัชญามาก แต่มันยังมีบางส่วนที่แตกต่างกัน ซึ่งในที่นี้จะเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือน และความแตกต่างกันของทัศนะทั้งสองในหัวข้อต่อไปนี้ คือ

๔.๒.๑ ทุกข์

๔.๒.๒ สาเหตุของทุกข์

๔.๒.๓ ความดับทุกข์

๔.๒.๑ ทุกข์ คำอธิบายความหมายทุกข์ของโซเป็นฮาวเออร์เหมือนกับ "ทุกข์" ตามความหมายของพุทธปรัชญา กล่าวคือ

ก. โซเป็นฮาวเออร์อธิบายว่าทุกข์ หมายถึง เจตจำนงที่ถูกขัดขวาง หรือความอยากที่ไม่ได้รับการตอบสนอง และมนุษย์ก็อยากจะมี ความสบายกาย สบายใจ แต่ ก็ไม่ได้สมปรารถนา มนุษย์จึงมีความทุกข์อันได้แก่ความทุกข์ทางกาย และความทุกข์ทางใจ ต่าง ๆ ความทุกข์ทั้ง ๒ แบบนี้ เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้รับมาตลอดชีวิต ความทุกข์เหล่านี้ คือ การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย และความไม่สบายใจต่าง ๆ เช่น ความกลัว ความกระวนกระวายใจ ความเศร้าโศกเสียใจ ฯลฯ โซเป็นฮาวเออร์กล่าวว่า

ชีวิตของคนพร้อมด้วยความกระวนกระวาย ความอยาก และความทุกข์อย่างไม่ ลิ้นสุดนี้เป็นเสมือนคำอธิบาย และความหมายของการให้กำเนิดลูกหลาน ตัวอย่างเช่น การยืนยันเจตจำนงเพื่อชีวิต นอกจากนี้มันยังขึ้นกับความตายซึ่งเป็นเสมือนหนี่ที่เขาขัดคัดค้านธรรมชาติอยู่ และเขาก็คิดว่าคงกังวลเกี่ยวกับหนี่ นี้ . . . อย่างไรก็ตาม เรามักจะมีอยู่ในระยะหนึ่งเพื่อชำระภาณี คือ การเกิด และการตาย ซึ่งตามมาด้วยความทุกข์และความสุขต่าง ๆ ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่โดยที่เราไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ . . .

^๑Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.3., trans. R. B. Haldane and J. Kemp, p. 377.

และเขายังพูดในเชิงเปรียบเทียบอีกว่า ชีวิตของมนุษย์เต็มไปด้วยทุกข์เหมือนกับทะเลที่เต็มไปด้วยหินโสโครกและวังน้ำวนมากมาย ซึ่งคนพยายามหลีกเลี่ยงให้พ้นจากมันด้วยความระมัดระวังและตั้งใจอย่างที่สุด แม้เขาจะรู้ว่าถ้าเขาสามารถผ่านพ้นอันตรายเหล่านี้ได้แล้ว เขาก็จะพบกับความตายซึ่งเขาไม่สามารถหลบหลีกหรือแก้ไขได้ เปรียบเสมือนจุดสุดท้ายของการเดินทางอันแสนเหน็ดเหนื่อยยากของเขา คือ การที่เรืออัปปางหลังจากถือทางเลื่อมมาอย่างคัมแล้ว ซึ่งเลวร้ายยิ่งกว่าอันตรายจากหินโสโครกและวังน้ำวนต่าง ๆ ที่เขารอดพ้นมาได้

ส่วนความทุกข์ตามความหมายในพุทธปรัชญา คือ ความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจต่าง ๆ อันได้แก่ การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย และความไม่สบายใจต่าง ๆ เช่น ความไม่สมปรารถนา ความเศร้าโศก ความกระวนกระวายใจ ความคับแค้นใจ ฯลฯ ดังมีหลักฐานอยู่หลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น

แม้ชาติก็เป็นทุกข์ แม้ชราก็เป็นทุกข์ แม้ภริยาเป็นทุกข์ แม้โสกะ ปริเทวะ
ทุกข์ โทมนัส อุปายาสก็เป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์
ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ ปรารถนาสิ่งใดแต่ไม่ได้อันนั้นก็
เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ ๔ เป็นทุกข์ ๑^๒

เราจะเห็นได้ว่าไซ้เป็นฮาวเออร์อธิบายความหมายของทุกข์ว่า คือ ความทุกข์ทางกาย และความทุกข์ทางใจต่าง ๆ เช่นเดียวกันกับความหมายของทุกข์ในพุทธปรัชญา ที่คณะเกี่ยวกับทุกข์ทั้งสองแสดงให้เห็นว่าความเป็นอยู่ของคนเต็มไปด้วยทุกข์ ตั้งแต่เกิดจนตาย และขณะมีชีวิตอยู่ก็ต้องประสบกับทุกข์ต่าง ๆ ทั้งกายและใจ เช่น บางครั้งคนต้องเผชิญกับความอดอยาก ความหนาว ความเจ็บป่วย ฯลฯ และความไม่สบายใจต่าง ๆ เช่น ความผิดหวัง ความเศร้าโศกเสียใจ ความคับแค้นใจ ฯลฯ

^๑Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1., trans. R. B. Haldane and J. Kemp, p. 403.

^๒สุต. ม. มุ. ๑๒/๑๔๖/๔๔.

ข. โชเป็นชาวเออร์ ถือว่าความทุกข์หมายถึง ความอยากที่ได้รับ
 ความพอใจแล้วยังมีความอยากใหม่อีกหรือความอยากที่ได้รับ ความพอใจแล้วตามมาด้วยความ
 เบื่อหน่าย เขาคิดว่าคนเราไม่สามารถมีความสุขความพอใจได้อย่างแท้จริงเลย ความ
 พอใจที่ได้รับ เป็นเพียงการได้รับการตอบสนองความอยากอันใดอันหนึ่งเท่านั้น เนื่องจาก
 ธรรมชาติภายในของทุกสิ่ง คือ เจตจำนง ซึ่งมีลักษณะเป็นความอยากและตื่นนอนอยู่ตลอดเวลา
 ดังนั้นเมื่อคนมีความพอใจแล้ว เขาก็จะอยากต่อไปอีก ถ้าไม่อยากอะไรเลย เขาก็จะมีแต่
 ความเบื่อหน่าย เรื่องนี้จะเห็นได้จากคำพูดของเขา

ความพอใจทั้งหมดหรือสิ่งที่เราเรียกกันโดยทั่วไปว่าความสุขนั้น โดยแก่นแท้
 ของมันเป็นเพียงแ่งลบ ไม่เคยเป็นแ่งบวกเลย มันไม่เป็นความพอใจอย่าง
 แท้จริงที่เราได้รับโดยตรง แต่มันเป็นเพียงความพอใจของความต้องการอัน
 หนึ่งเท่านั้น ความอยาก เช่น ความต้องการบางอย่างจึงเป็นเงื่อนไขที่มา
 ก่อนความพอใจทุกครั้ง แต่เมื่อความต้องการได้รับการตอบสนองแล้ว ความ
 พอใจที่ได้รับมาก็จะหมดไป . . . .^๑

. . . ธรรมชาติของคนประกอบด้วยสิ่งนี้ คือ เจตจำนงของเขาต่อสู้ดิ้นรน
 เมื่อได้รับความพอใจแล้วมันก็ดิ้นรนต่อไปอีก เป็นอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา ความ
 จริงแล้วความสุข ความอยู่ดีกินดีของเขาประกอบด้วย การผ่านอย่างรวดเร็ว
 จากความอยากไปสู่ความพอใจ และจากความพอใจ ไปสู่ความต้องการใหม่
 เพราะการหมดไปของความพอใจคือความทุกข์ และขณะว่างจากความต้อ
 การใหม่ คนก็จะมี ความเชื่องซึม เบื่อหน่าย . . . .^๒

เราจึงกล่าวได้ว่าความทุกข์ตามความคิดของโชเป็นชาวเออร์ในที่นี้
 คือ ความสุขที่กลายมาเป็นความทุกข์นั่นเอง

^๑Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1.,

trans. R. B. Haldane and J. Kemp, p. 441.

^๒Ibid., p. 336.

ความหมายทุกข์ ในแง่นี้มีปรากฏในพุทธปรัชญาเช่นกัน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอธิบายความทุกข์โดยแบ่งเป็น ๓ อย่างนั้น พระองค์ได้ตรัสถึงวิปริณามทุกข์ว่าเป็นความทุกข์ เพราะความแปรปรวนกลีบกลาย ดังมีหลักฐานในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงความทุกข์ ๓ อย่าง

ทุกข์ตา ๓ อย่าง

๑. ทุกขทุกข์ตา (ความเป็นทุกข์เพราะทุกข์)
๒. สังขารทุกข์ตา (ความเป็นทุกข์เพราะสังขาร)*
๓. วิปริณามทุกข์ตา (ความเป็นทุกข์เพราะความแปรปรวน)°

และพุทธปรัชญาถือว่าทุกสิ่งเกิดจากเหตุปัจจัย มันจึงมีสภาพไม่เที่ยง พร้อมทั้งจะก่อให้เกิดทุกข์ และไม่มีตัวตนอย่างแท้จริง ดังนั้นความรู้สึกพอใจหรือความสุข จึงเป็นสิ่งไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน มันเปลี่ยนเร็วบ้าง ช้าบ้าง เมื่อมันเปลี่ยนไปก็ก่อให้เกิดทุกข์ ความทุกข์ในที่นี้จึงหมายถึงความสุขที่เปลี่ยนแปลงไป

ค. โชเป็นชาวเอเธนส์อธิบายว่า ทุกข์ คือ สภาวะของสิ่งทั้งปวงในโลก ปรากฏการณ์มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากสิ่งทั้งปวงในโลกปรากฏการณ์ล้วนเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง และเจตจำนงซึ่งเป็นสิ่งในตัวเองของสรรพสิ่งที่มีลักษณะเป็นความอยากและดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นสิ่งทั้งปวงในโลกปรากฏการณ์จึงมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และเป็นความทุกข์สำหรับผู้ที่ไม่รู้ความจริงนี้แล้วปล่อยตัวเองเป็นทาสของความอยาก เขาอธิบายว่า

. . . ลักษณะของวัตถุอาจถูกกำหนดได้ว่าไม่เคยสมบูรณ์หรือทำให้พอใจนี้ จะเห็นได้ชัดเจนในกรณีของลักษณะของปรากฏการณ์ของเจตจำนงทุก ๆ จุดจบของการดิ้นรนของมันก็เป็นจุดเริ่มต้นใหม่ เป็นเช่นนี้เสมอไม่จบสิ้น ต้นไม้ ออกออกมาจากเมล็ด แตกกิ่งก้านสาขาออกไปมากมายพร้อมทั้งใบและดอก

* สังขารในที่นี้ แปลว่าสิ่งทั้งปวง.

° สุต. ที. ปา. ๑๑/๒๗๗/๑๔๖.

ต่อมาก็มีผลไม้อื่นซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเมล็ดใหม่ ต้นใหม่ ดำเนินไปตามขบวนการ
 เติม เป็นเช่นนี้หมุนเวียนกันโดยไม่มีจุดจบ ชีวิตสัตว์ก็เช่นกัน การก่อ
 กำเนิดลูกหลานเป็นจุดหมายสูงสุดของมัน เมื่อมันไปถึงจุดหมายนี้แล้วสัตว์ตัว
 เก่าจะค่อย ๆ สลายลงไป และชีวิตของตัวใหม่ก็จะดำเนินไปตามธรรมชาติของ
 มัน มีการขยายเผ่าพันธุ์และดำเนินไปตามขบวนการเดิมอีก ความจริงแล้ว
 การเกิดใหม่อยู่เสมอของวัตถุและสิ่งมีชีวิตทุก ๆ ชนิดนี้ เป็นเพียงการแสดง
 ออกของความบีบคั้นและความเปลี่ยนแปลงซึ่งมีอยู่ตลอดเวลา . . . การ
 กลายเป็นและความเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีจุดจบนี้ เป็นลักษณะที่เปิดเผยให้เห็นถึง
 ธรรมชาติภายในของเจตจำนง ในที่สุดสิ่งเดียวกันนี้ก็แสดงตัวออกมาเป็น
 การเห็นรบและความอยากต่าง ๆ ของคนซึ่งมักจะหลอกลวงเราโดยแสดงให้
 เห็นว่าความพอใจเป็นจุดหมายสุดท้ายของเจตจำนง แต่ทันทีที่เราไปถึง มัน
 จะไม่ปรากฏอย่างเดิมอีกต่อไป มันจะค่อย ๆ สื่อมสลายและถูกลืม . . .
 เมื่อเจตจำนงถูกทำให้กระจำงชัคด้วยความรู้ มันจะรู้ว่าอะไรที่มันต้องการ
 ในขณะนี้ และที่ใด ไม่ใช่อะไรที่มันต้องการโดยทั่วไป การกระทำ
 อันใดอันหนึ่งของเจตจำนงมีจุดจบ แต่เจตจำนงที่เป็นสิ่งในตัวเองไม่มีจุดจบ
 เนื่องจาก ปรากฏการณ์เฉพาะของธรรมชาติถูกกำหนดโดยสาเหตุเพียง
 หอ มันจึงปรากฏในที่นี้และขณะนี้ แต่หลังที่ผลึกมันนั้นไม่มีสาเหตุ เพราะ
 มันเป็นสิ่งในตัวเอง คือ เจตจำนงที่ไม่มีมูลฐานใด ๆ อีก แบบอย่างในการ
 รู้จักตัวเองของเจตจำนงในฐานะสิ่งในตัวเอง คือ มโนภาพทั้งหมดหรือโลก
 ของการรับรู้ทั้งหมด มันเป็นการแสดงออก หรือการเปิดเผย หรือการระจกเงา
 ที่สะท้อนให้เห็นเจตจำนง . . . *

ความหมายของทุกข์เช่นนี้มีปรากฏในพุทธปรัชญาเช่นกัน พระ-
 พุทธเจ้าทรงกล่าวถึงสังขารทุกข์ว่า เป็นสภาวะของสิ่งทั้งปวงซึ่งเกิดจากปัจจัยปรุงแต่งมี
 ลักษณะไม่เที่ยงเป็นความทุกข์สำหรับผู้ไม่รู้เท่าทันความจริงนี้ ตามหลักคำสอนของพุทธศาสนา
 ถือว่าสิ่งทั้งปวงเกิดจากการรวมตัวกันของเหตุปัจจัย ได้แก่ ชันธ์ ๕ และแต่ละชันธ์ยัง
 ประกอบด้วยส่วนประกอบย่อยอีกมากมาย ตัวอย่างเช่น รถประกอบด้วยล้อ เพลา ตัวถัง
 หางมาลัย ฯลฯ และล้อก็ประกอบด้วยยาง และคัมล้อ เป็นต้น ถ้าแยกส่วนประกอบเหล่านี้

* Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1.,
 trans. R. B. Haldane and J. Kemp, pp. 214-215.

ออกความเป็นรถและล้อก็จะหมดไปด้วย คำว่า "รถ" และ "ล้อ" เป็นเพียงคำพูดที่เราบัญญัติขึ้นเรียก สิ่งที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าว สิ่งอื่น ๆ ก็เช่นกัน มันเกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง จึงไม่เที่ยง มันเกิดดับ ๆ ตามเหตุปัจจัย มันจึงทำให้เกิดทุกข์ และมันก็ไม่มีตัวตนที่เราจะสามารถบังคับควบคุมให้มัน เป็นไปตามที่เราต้องการได้ ถ้าคนไม่รู้จักความจริงนี้แล้วหลงไปยึดอยากมันก็จะ เป็นทุกข์ดังพุทธพจน์ ที่ว่า

ในกองสังขารล้วนนี้ ย่อมไม่ได้นามว่าสัตว์ เหมือนอย่างว่า เพราะคุณส่วน ทั้งหลายเข้า เสียงว่ารถย่อมมีสันใด เมื่อขันธทั้งหลายยังมีอยู่ การสมมุติ ว่าสัตว์ย่อมมีสันนั้น ความจริงทุกข์เท่านั้นย่อมเกิด ทุกข์ย่อมตั้งอยู่และเสื่อม สิ้นไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ^๑

คำอธิบายของโซเป็นฮาวเออร์ในที่นี้ ทุกข์ คือ สภาวะของสิ่ง ทั้งปวง ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เป็นความทุกข์สำหรับผู้ไม่รู้จักความจริงนี้ และมีความยึดอยากในสิ่งต่าง ๆ คำอธิบายนี้เหมือนความหมายของสังขารทุกข์ในพุทธปรัชญา แต่พื้นฐานของคำอธิบายทั้งสองต่างกัน กล่าวคือ โซเป็นฮาวเออร์ถือว่าสิ่งทั้งปวงมีสภาวะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพราะมัน เป็นการสำแดงออกของเจตจำนงซึ่งมีลักษณะอยากและดิ้นรนอยู่เสมอ สิ่งทั้งปวงที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจึงมีเจตจำนงเป็นสารัตถะ หรือสิ่งในตัวเองของมัน ตรงกันข้ามพุทธปรัชญาถือว่าสิ่งทั้งปวงมีสภาวะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะมันเกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็นการรวมตัวกันของปัจจัยต่าง ๆ ที่เรียกว่า ขันธ ๕ และแต่ละขันธยังเป็น การรวมตัวกันขององค์ประกอบย่อย ๆ อีกมากมาย ทุกสิ่งเกิดดับ ๆ ตามเหตุปัจจัย มันมีอยู่ตามกระแสแห่งเหตุผล ไม่มีอะไรเป็นสารัตถะหรือสิ่งในตัวเองที่อยู่เบื้องหลังของกระแสเหล่านี้

อย่างไรก็ตาม เราอาจสรุปได้ว่า แม้พื้นฐานของคำอธิบายความหมายของทุกข์ของโซเป็นฮาวเออร์และพุทธปรัชญาจะต่างกัน แต่ความหมายของทุกข์ตามทัศนะทั้งสองก็เหมือนกัน กล่าวคือ ทุกข์ หมายถึง ความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจ

ต่าง ๆ ที่คนได้รับตั้งแต่เกิดจนตาย และความทุกข์ก็เป็นความทุกข์ เพราะไม่มีอะไรที่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ สภาวะของสิ่งทั้งปวงในโลกนี้มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอจึงจัดว่าเป็นความทุกข์สำหรับผู้ไม่รู้เท่าทันความจริงนี้แล้วหลงยึดอยากในสิ่งต่าง ๆ

๔.๒.๒ สาเหตุของทุกข์ แม้ว่าสาเหตุของทุกข์จะมีมากมาย ตัวอย่างเช่น สภาพดินฟ้าอากาศ ได้แก่ แผ่นดินไหว น้ำท่วม ฟ้าผ่า หรือสภาพเศรษฐกิจ ได้แก่ ความยากจน ความมั่งมี หรือสภาพร่างกายที่ไม่สมบูรณ์ เป็นต้น แต่สาเหตุเหล่านี้เป็นเพียงสาเหตุชั้นรอง ส่วนสาเหตุมูลฐานจริง ๆ ของทุกข์คืออะไรนั้น เราจะพบคำตอบได้จากทัศนะของโซเป็นฮาวเออร์และพุทธปรัชญา ต่อไปนี้คือ

ก. โซเป็นฮาวเออร์ถือว่า เจตจำนง เป็นสาเหตุของทุกข์ เจตจำนงนี้เป็นสารัตถะของสรรพสิ่ง และมีลักษณะเป็นความอยาก และค้ำครั้นอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จึงถูกบีบคั้นด้วยความอยากอยู่เสมอ และความอยากนี้มักจะไม่ได้รับการตอบสนอง เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่มีสารัตถะ คือ เจตจำนง มันจึงมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เขากล่าวว่า

เจตจำนงที่เข้มข้นมาก เป็นบ่อเกิดของทุกสิ่งอย่างเห็นได้ชัดเพราะประการแรก เจตจำนงทั้งหมดเป็นความอยาก นั่นคือความทุกข์ ประการที่สอง เนื่องจากต้องผ่านความเกี่ยวเนื่องด้านสาเหตุของสิ่งต่าง ๆ ความอยากของเราส่วนมากจึงยังคงไม่ได้รับการตอบสนอง และเจตจำนงก็ยังคงเป็นเจตจำนงที่ถูกขัดขวางมากกว่าเจตจำนงที่ได้รับความพอใจ ดังนั้น ยิ่งเรามีความอยากมากเท่าไรเราก็จะยิ่งมีความทุกข์มากขึ้นเท่านั้น . . .^๑

เราจะเห็นได้ว่า เจตจำนงนี้คือ ความอยาก มันเป็นสาเหตุของความทุกข์ทางใจ เพราะเมื่อคนมีความอยากเขาจะรู้สึกกระวนกระวายใจและค้ำครั้นแสวงหาสิ่งที่เขาต้องการ ถ้าไม่ได้สมความปรารถนาเขาก็จะรู้สึกอึดอัดขัดใจ หรือไม่ก็รู้สึกหมดอาลัยตายอยาก ถ้าได้สมความปรารถนา ความอยากก็มิได้หมดไปเพราะธรรมชาติภายใน

---

^๑Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1., trans. R. B. Haldane and J. Kemp, pp. 468-469.

ของคนตามทัศนะของโซเป็นฮาวเออร์ คือ เจตจำนง ซึ่งมีลักษณะเป็นความอยากและตื่นรน อยู่เสมอ เมื่อคนได้สิ่งที่เขาต้องการแล้ว เขาก็จะมีความอยากต่อไปอีก และถ้าเขาไม่ อยากอะไร เขาก็จะมีแต่ความเบื่อหน่าย ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากคำพูดของโซเป็นฮาว-เออร์ ต่อไปนี้

ความสุขทั้งหมดเป็นเพียงธรรมชาติแง่ลบ มันไม่เคยเป็นแง่บวก เพราะมันไม่ ใช้ความพอใจหรือความสมปรารถนาที่ยั่งยืนเลย มันเพียงแต่ทำให้เราผ่านจาก ความทุกข์หรือความต้องการอันหนึ่ง แล้วตามมาด้วยความต้องการอันใหม่ หรือ ความเศร้าซึม อ่างว่าง เบื่อหน่ายเท่านั้น . . .

ในเรื่องนี้เราอาจจะเข้าใจได้จากตัวอย่างเช่น บางคนอยากจะถูกสลากคัมเกล้าฯ รางวัล ใหญ่ เมื่อได้สมความปรารถนาเขาจะไม่ได้รับความพอใจอย่างแท้จริง เพราะเงินรางวัล ที่ได้มานั้นอาจจะหมดไปในวันใดวันหนึ่งก็ได้ เนื่องจากทุกสิ่งในโลกอยู่ในกระแสของความ เปลี่ยนแปลง แม้เขาอยากจะให้เงินรางวัลนั้นอยู่กับเขาตลอดไป เขาก็ไม่สามารถทำได้ เขาจึงต้องมีความทุกข์ต่อไปอีกเพราะกลัวถูกปล้น หรือกลัวว่าจะมีเรื่องที่ทำให้เขาต้องใช้ จ่ายมาก ๆ ในทางกลับกัน ถ้าเขาไม่ถูกรางวัลตามที่ต้องการ เขาก็จะเป็นทุกข์เพราะความ ผิดหวัง หรือเสียค่ายเงินที่จ่ายไปในการซื้อ แม้จะพยายามปลอบใจตนเองว่าเป็นการทำบุญ ก็ตาม ดังนั้นความอยากจึงทำให้เป็นทุกข์เสมอ

เจตจำนง ซึ่งเป็นสาเหตุของทุกข์ตามทัศนะของโซเป็นฮาวเออร์ นี้เหมือนกับ ตัณหา หรือความทะยานอยากซึ่งเป็นสาเหตุของทุกข์ตามทัศนะของพุทธปรัชญา การกล่าวว่า ตัณหาเป็นสาเหตุของทุกข์นี้มีหลักฐานปรากฏอยู่หลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น ใน สังฆุตตนิคายก ชันธวารวรรค ทุกขสูตร ข้อ ๒๘๑

^๑ibid., p. 413.

อุกรภิกขุทั้งหลาย ก็ทุกข์สมุทัยเป็นโชน คือตัณหาอันทำให้เกิดภพใหม่ ประกอบด้วย
ด้วยความกำหนัด ด้วยอำนาจความเพลิดเพลนมีปรกติเพลิดเพลนยิ่งในภพหรือ
อารมณณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา^๑

เราจะเห็นได้ว่าพุทธปรัชญาได้แยกตัณหาหรือความอยากไว้อย่างละเอียดเป็น ๓ อย่าง คือ
กามตัณหา (ความอยากในสิ่งที่น่ารัก น่าใคร่ น่าพอใจ) ภวตัณหา (ความอยากเป็นนั่น
เป็นนี่) วิภวตัณหา (ความอยากไม่เป็นอย่างนั้นไม่เป็นอย่างนี้) แต่โซเป็นฮาวเออร์ไม่ได้
แยกเจตจำนงหรือความอยากไว้อย่างละเอียดเช่นนี้ อย่างไรก็ตามคำอธิบายว่าตัณหาทำให้เกิด
เกิดทุกข์ไว้อย่างไรนั้น พุทธปรัชญาก็มีทัศนะไม่แตกต่างกับทัศนะของโซเป็นฮาวเออร์เลย
กล่าวคือ ตัณหาทำให้คนเกิดความทุกข์ เพราะมันทำให้คนกระวนกระวายและตื่นรนแสวงหา
ให้ได้มาซึ่งสิ่งสนองความอยาก ถ้าไม่ได้ก็จะรู้สึกขัดเคืองใจ ผิดหวัง เป็นทุกข์ แต่ถ้าได้
สมความปรารถนาก็จะมีความสุขอีก เพราะเราไม่สามารถจะทำให้สิ่งที่ได้มานั้นคงอยู่กับ
เราตลอดไป เนื่องจากสิ่งทั้งหลายมีสภาพไม่เที่ยง และไม่มีตัวตน เราจึงไม่สามารถ
บังคับควบคุมให้มันเป็นไปอย่างที่เราปรารถนาได้ และตัณหา หรือเจตจำนงนี้เราจะพบว่า
มันเป็นสาเหตุให้เกิดได้ทั้งทุกข์ทางกาย และทุกข์ทางใจ เช่น เมื่อคนมีความอยากจะรู้สึก
กระวนกระวายใจ วิตกกังวล ซึ่งอาจจะมึผลกระทบไปถึงสุขภาพร่างกาย ทำให้ระบบการ
ย่อยอาหารผิดปกติ เป็นต้น

ข. โซเป็นฮาวเออร์อธิบายว่า สาเหตุของทุกข์อีกประการหนึ่ง คือ
ความเห็นแก่ตัว เจตจำนงอันเป็นสาระดละของสรรพสิ่งในโลกนั้นนอกจากจะมีลักษณะเป็น
ความอยากและตื่นรนอยู่ตลอดเวลาแล้วการตื่นรนของมันเป็นการตื่นรนเพื่อชีวิต คนเป็นการ
สำแดงออกของเจตจำนง แต่ละคนจึงต่างตื่นรนเพื่อมีชีวิตอยู่ คนจึงเห็นแก่ตัวทำให้เกิด
ความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มหรือระหว่างบุคคลในกลุ่มเดียวกัน ดังนั้นโลกจึงเต็มไปด้วยทุกข์
โซเป็นฮาวเออร์กล่าวว่า

^๑ สุต. สัง. ข. ๑๗/๒๘๑/๑๖๗.

. . . ปรากฏการณ์ของความขัดแย้งระหว่างเจตจำนงเพื่อชีวิตกับตัวมันเอง เกิดจากความหลายหลากของปัจเจกบุคคล และความเห็นแก่ตัว ทั้งสองอย่าง ถูกกำหนดโดยหลักปัจเจกภาพซึ่งเป็นรูปแบบของโลกปรากฏการณ์ เราจะพบว่าส่วนใหญ่ของความทุกข์อันเป็นสาระณะของชีวิตมนุษย์มีบ่อเกิดที่แท้จริงมาจาก ความขัดแย้งของปัจเจกบุคคล^๑

ในพุทธปรัชญาก็มีกล่าวถึงความเห็นแก่ตัวว่าทำให้เกิดทุกข์ ดัง จะเห็นได้จากพระคาถาซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค มัลลิกาสูตร ข้อ ๓๔๘ ว่า

บุคคลค้นหาด้วยจิตตลอดทิศทั้งหมด ไม่ได้พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหน เลย สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ก็รักตนมากอันนั้นเหมือนกัน ฉะนั้นผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนสัตว์อื่น ๆ^๒

นี้แสดงให้เห็นว่าพุทธปรัชญาก็มีทัศนะว่าแต่ละคนมีความเห็นแก่ตัว ทำให้เบียดเบียนกันและเป็นทุกข์

อนึ่ง แม้ว่าตามทัศนะของโซเป็นฮาวเออร์และพุทธปรัชญาจะ เห็นห้องต้องกันว่า ความเห็นแก่ตัว เป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ แต่เราจะพบว่าความเห็นแก่ตัว นี้โดยแท้จริงแล้วมีความอยาก คือ เจตจำนงเพื่อชีวิต หรือค้นหาเป็นพื้นฐาน เราจึงกล่าวได้ว่า เจตจำนงเพื่อชีวิต หรือค้นหาเป็นสาเหตุของทุกข์

อีกประการหนึ่งโซเป็นฮาวเออร์ถือว่าเจตจำนงเพื่อชีวิตนี้เป็น สาเหตุทำให้เกิดใหม่ ซึ่งติดตามด้วยความทุกข์ ดังจะเห็นได้จากการที่สัตว์ และคนซึ่งมี เจตจำนงเป็นสาระณะนี้มีการแพร่พันธุ์ และก่อกำเนิดลูกหลานต่อ ๆ ไป และขณะที่มีชีวิต อยู่ตั้งแต่เกิดจนถึงตายนี้คนต้องเผชิญกับความทุกข์นา ๆ ประการ ทั้งความทุกข์ทางกายและ

^๑Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1., trans. R. B. Haldane and J. Kemp, pp. 441-442.

^๒ สุต. สัง. ส. ๑๕/๓๔๘/๑๐๘.

ความทุกข์ทางใจ เขากล่าวว่า

แรงผลักดันเพศได้แสดงให้เห็นว่ามันเป็นการยืนยันที่จะมีชีวิตโดยข้อเท็จจริง
ที่ว่า คนและสัตว์มีจุดหมายสูงสุดคือการใช้ชีวิตอยู่ การรักษาตัวเองจึงเป็น
ความพยายามอันดับแรก และทันทีที่ทำสิ่งนี้แล้วเขาจะทำการดิ้นรนเพื่อชีวิต
โดยก่อกำเนิดลูกหลานและแพร่พันธุ์ต่อไป . . .^๑

อีกประการหนึ่งความพอใจของแรงผลักดันเพศและความอยากนี้ยังเกี่ยวโยง
ถึงการทำให้มีการเป็นอยู่ใหม่อีก ดังนั้นชีวิตใหม่จึงมาพร้อมกับภาระหนัก
ความวิตกกังวล ความอยากและความทุกข์ ซึ่งแน่นอนว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่ใน
ชีวิตของปัจเจกบุคคลอื่นด้วย. . .^๒

เจตจำนงเพื่อชีวิตนี้โดยความจริงแล้วมันก็คือตัณหา ซึ่งพระพุทธ
เจ้าทรงกล่าวว่า เป็นสาเหตุมูลฐานของการเกิดใหม่^๓ และการเกิดก็หวังเอาทุกข์ต่าง ๆ
อันได้แก่ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และความทุกข์ทางใจต่าง ๆ มาด้วย และที่สำคัญ
ก็คือขณะที่มีชีวิตอยู่คนมีโอกาสกระทำความกรรมต่าง ๆ ทำให้ต้องเรียนว่าตายเกิดและเป็นทุกข์
ต่อไปอีก ดังเราจะเห็นจากพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงตอบคำถามเทวดา ดังนี้คือ

^๑Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1.,
trans. R. B. Haldane and J. Kemp, p. 425.

^๒Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.3.,
trans. R. B. Haldane and J. Kemp, p. 376.

^๓Francis Story, The Four Noble Truths (Kandy: the Wheel
Publication, 1968), p. 45.

"The psychology of behaviorism holds that desire,
manifesting as the 'will-to-live' . . . It may also be called the
primordial life-urge; but whatever name may be given to it, in
reality it is the force of craving-precisely that Tanha which the
Buddha declared to be the root cause of rebirth."

เทวดาทูลถามว่า

อะไรหนอยังคนให้เกิด อะไรหนอของเขาย่อมวิ่งพล่าน อะไรหนอเวียนว้าย
ไปยังสงสาร สัตว์ย่อมไม่หลุดพ้นจากอะไร?

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

ตัณหา ยังคนให้เกิด จิตของเขาย่อมวิ่งพล่าน สัตว์เวียนว้ายไปยังสงสาร
สัตว์ย่อมไม่หลุดพ้นจากทุกข์ ฯ^๑

และพระทศเจ้ายิ่งทรงตรัสว่า เมื่อมีการเกิด ทุกข์ต่าง ๆ จะตามมา การเกิดจึงเป็นสาเหตุ
ของทุกข์

การเกิดเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ การไม่เกิดเป็นเหตุให้เกิดสุข เมื่อมีการเกิด
เป็นอันหวังได้ทุกข์นี้ คือ ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย
อุจจาระ ปัสสาวะ สัมผัสไฟ สัมผัสท่อนไม้ สัมผัสศาสตรา ญาติก็ตี มิตรก็ตี
มาประชุมพร้อมกันบ่ไกรธเคืองเขา เมื่อมีการเกิดเป็นอันหวังได้ทุกข์นี้
เมื่อไม่มีการเกิดเป็นอันหวังได้สุขนี้ คือ ความไม่หนาว ความไม่ร้อน ความ
ไม่หิว ความไม่กระหาย ไม่ต้องอุจจาระ ไม่ต้องปัสสาวะ ไม่ต้องสัมผัสไฟ
ไม่ต้องสัมผัสท่อนไม้ ไม่ต้องสัมผัสศาสตรา ญาติก็ตี มิตรก็ตี มาประชุมพร้อม
กัน บ่ไกรธเคืองเขา เมื่อไม่มีการเกิด เป็นอันหวังได้สุขนี้ ฯ^๒

จากข้างต้นนี้ เราพอจะสรุปได้ว่า ความเห็นแก่ตัวคือเจตจำนง
เพื่อชีวิต เจตจำนงเพื่อชีวิต คือ ตัณหา และตัณหาทำให้มีการเกิดใหม่ การเกิดใหม่ทำให้
มีทุกข์ ดังนั้นตัณหาจึงทำให้เกิดทุกข์ ทัศนะเกี่ยวกับสาเหตุของทุกข์ของโซเป็นชาวเออร์
และพุทธปรัชญาในคัมภีร์จึงไม่ต่างกัน

ค. โซเป็นชาวเออร์เชื่อว่าสาเหตุของทุกข์อีกประการหนึ่ง คือ
สมรรถภาพในการคิด หรือเหตุผล ซึ่งมีแต่ในมนุษย์เท่านั้น ไม่มีในสัตว์อื่น เขากล่าวว่า

^๑ สุต. สัง. ส. ๑๔/๑๖๘-๑๖๘/๔๑.

^๒ สุต. ขุ. อิติ. ๒๔/๒๒๑/๒๓๐.

. . . การขาดเหตุผลจำกัดให้สัตว์ชั้นต่ำมีเพียงความรู้จากการรับรู้เท่านั้น ตัวอย่างเช่น มันจะรู้ว่าวัตถุที่มีอยู่จริงในขณะที่มันกำลังรับรู้เท่านั้น ส่วนเรา ตรงกันข้าม เรามีความรู้จากการคิดและเข้าใจไม่เพียงแต่สิ่งที่มีอยู่จริงในปัจจุบัน แต่ยังรู้ไปถึงอดีต และอนาคตอย่างกว้างขวางมากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ . . . °

การที่สมรรถภาพในการคิดทำให้เกิดความทุกข์นี้เราพบว่า มันทำให้คนมีความอยากและเป็นทุกข์มากกว่าสัตว์ ดังจะเห็นได้จากการที่คนและสัตว์ต่างก็มีเจตจำนงเพื่อชีวิต แต่คนนอกจากจะอยากมีอยู่แล้ว เขายังอยากจะเป็นนั่น เป็นนี่ เป็นนี่ เข้ามายึด ทำให้ถูกบีบคั้นด้วยความอยาก และดิ้นรนแสวงหาสิ่งสนองความอยากต่าง ๆ ทำให้ชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ ตรงกันข้ามกับสัตว์ซึ่งมีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ เมื่อมีอันตรายมันก็หลบหลีก มันไม่ได้อยากในทรัพย์สินเงินทอง เกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจ และข้าทาสบริวารเหมือนคน มันจึงมีทุกข์น้อยกว่าคน

อนึ่ง การมีสมรรถภาพในการคิดแล้วคิดแต่สิ่งที่ดี ก็จะมีผลดี เช่น การสร้างเครื่องมือต่าง ๆ ที่ช่วยให้สังคมมีความเป็นอยู่สุขสบายมากขึ้น แต่ถ้าคนใช้เหตุผลในทางผิดก็จะก่อให้เกิดความทุกข์ เขาจะคิดกลอุบายต่าง ๆ มาหลอกลวงกัน หรือใช้สมรรถภาพในการคิดสร้างเครื่องมือเพื่อประหัตประหารกัน เป็นต้น

สาเหตุของทุกข์ในแง่ที่มีปรากฏในคำสอนของพุทธศาสนาเช่นกัน พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความคิดหลายครั้ง ตัวอย่างเช่น ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท

มโนบุมพฺพคมฺมา ฌมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา มนสาเจ ปญฺเฐน ภาสติ
วาทโชติวา ตโนนํ ทุกฺขมนเวติ จกฺกํ ว ราชโต ปํ แปลว่า สิ่งทั้ง
หลายทั้งปางมีความคิดเป็นประธาน สำคัญที่ความคิด ย่อมสำเร็จได้ด้วยความคิด ถ้าคนคิดไม่ดี ย่อมพูดไม่ดี และทำไม่ดี หลังจากนั้นความทุกข์ก็ตามมา เหมือนล้อเกวียนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป^๒

°Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1., trans. R. B. Haldane and J. Kemp, pp. 110-111.

^๒วคิน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ: บรรณาการ, ๒๕๑๔), หน้า ๑๔๖.

จากพุทธพจน์นี้แสดงว่าความคิดอาจเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ได้ เพราะการกระทำของคนส่วนมากผ่านการไตร่ตรองเสมอ เราอาจจะเห็นได้จากตัวอย่าง เช่น บางคนคิดว่าทำดีได้ก็ทำชั่วได้ชั่ว แล้วเขาก็จะทำแต่สิ่งที่ดีโดยไม่สนใจว่าจะมีคนรับรู้ หรือไม่ตรงกันข้ามกับคนที่คิดว่าการทำดีทำชั่วไม่มีผลอะไร เขาก็จะทำความชั่วต่าง ๆ ทำให้เกิดความทุกข์แก่ผู้อื่น และแก่ตนเอง เพราะผลกรรมย่อมมีอยู่เสมอเหมือนเงาย่อมติดตามคน

อย่างไรก็ตามเราจะพบว่า สมรรถภาพในการคิดซึ่งเป็นสาเหตุของทุกข์ตามความเห็นของโซเป็นฮาวเออร์และพุทธปรัชญา มีเจตจำนง หรือตัณหาเป็นมูลฐาน กล่าวคือ โซเป็นฮาวเออร์ถือว่า สมรรถภาพในการคิดนี้มีแต่ในคนเท่านั้น และคนเป็นการสำแดงออกของเจตจำนงในระดับที่เข้มข้นมากที่สุด เราจึงสรุปได้ว่า สมรรถภาพในการคิด คือ เจตจำนงที่เข้มข้นนั่นเอง เจตจำนงเป็นสาเหตุของทุกข์ ดังนั้นสมรรถภาพในการคิดจึงเป็นสาเหตุของทุกข์ด้วย ส่วนพุทธปรัชญาถือว่า ทุกสิ่งเกิดจากเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรที่มีอยู่ได้ด้วยตนเอง ดังนั้นเราจะเห็นว่า การที่ความคิดมีอยู่ได้นั้นจะต้องมีเหตุปัจจัยมาก่อน และถ้าสืบสาวไปก็จะพบว่า เพราะมีความอยากยึดมั่นในบางสิ่ง ทำให้คนมีความคิดปรุงแต่ง หรือเรียกได้ว่าเจตนาแล้วกระทำการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการ เราจึงสรุปได้ว่า เพราะมีตัณหาหรือความอยากจึงมีความคิด เมื่อมีความคิดก็就会有การกระทำ (กรรม) ถ้าคิดดีก็จะกระทำความดีทำให้มีความสุข แต่ถ้าคิดไม่ดีก็จะกระทำความชั่ว ซึ่งส่งผลให้ได้รับ ความทุกข์ การที่ความคิดมีตัณหาหรือเจตจำนงเป็นมูลฐาน ความคิดจึงเป็นเพียงสาเหตุชั้นรองของความทุกข์ ส่วนสาเหตุจริง ๆ นั้น ได้แก่ ตัณหาหรือเจตจำนง หรือความอยากนั่นเอง

ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ แสดงว่าโซเป็นฮาวเออร์และพุทธปรัชญา มีความคิดเกี่ยวกับสาเหตุของทุกข์เหมือนกัน ทั้งสองถือว่า ความอยาก (ตัณหา หรือเจตจำนง) เป็นสาเหตุของทุกข์ แม้ว่า ทั้งสองจะถือว่าความอยากเป็นสาเหตุของทุกข์ก็ตาม แต่เราจะพบว่าแต่ละทัศนะมีเหตุผลที่นำมาสนับสนุนต่าง ๆ กล่าวคือ โซเป็นฮาวเออร์เห็นว่าความอยากเป็นสาเหตุของทุกข์ก็เพราะ สรรพสิ่งเป็นการสำแดงออกของเจตจำนง เจตจำนงนี้มีลักษณะเป็นความอยาก มนุษย์ซึ่งเป็นการสำแดงออกของ

เจตจำนงจึงมีความอยากทำให้กระวนกระวายใจ และความอยากของคนนั้นยากที่จะได้รับความพอใจเนื่องจากเจตจำนงนอกจากจะมีลักษณะเป็นความอยากแล้วมันยังคั่นรณตลอดเวลา เมื่อคนได้รับสิ่งที่ต้องการแล้วเขาก็จะอยากอีกทำให้เป็นทุกข์ต่อไป และเจตจำนงนี้ยังมีลักษณะเป็นเจตจำนงเพื่อชีวิต ทำให้คนรักชีวิตของตนและมีความเห็นแก่ตัว ยิ่งไปกว่านั้นเจตจำนงเพื่อชีวิตยังทำให้มีการเกิดใหม่ซึ่งมาพร้อมกับความทุกข์ต่าง ๆ ทั้งทุกข์ทางกายและทุกข์ทางใจ แต่การที่พุทธปรัชญามีความเห็นว่าเป็นความอยากหรือตัณหาเป็นสาเหตุของทุกข์ก็เพราะมีเวทนา (ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ) เวทนามีอยู่ก็เพราะมีผัสสะ (การรับรู้) ผัสสะมีอยู่ก็เพราะมีสฬายตนะ (อายตนะภายใน ๖) สฬายตนะมีอยู่ก็เพราะมีนามรูป (ตัวตนที่ประกอบด้วยชั้น ๕) นามรูปมีอยู่ก็เพราะมีวิญญาณ (การรู้) วิญญาณมีอยู่ก็เพราะมีสังขาร (ความคิดปรุงแต่งและกรรม) สังขารมีอยู่ก็เพราะมีอริชชา (ความไม่รู้ในสภาวะแท้จริงของโลก) อริชชามีอยู่ก็เพราะมีชาติ (การเกิด) ชรามรณะ (ความเสื่อมสลาย) รวมทั้งความทุกข์ทางใจต่าง ๆ เช่น ความเศร้าโศกเสียใจ ความคับแค้นใจ ฯลฯ ชาติชรามรณะ ฯลฯ มีอยู่ก็เพราะมีภพ (ภาวะชีวิตที่คนยึดอยาก และการกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งภาวะนี้) ภพมีอยู่ก็เพราะมีอุปาทาน (ความยึดมั่น) อุปาทานมีอยู่ก็เพราะมีตัณหา (ความอยาก) เป็นเช่นนี้หมุนเวียนกันเป็นวงจรซึ่งเรียกว่า หลักปฏิจ-สมุปบาท ซึ่งแสดงการเกิดขึ้นของทุกข์อย่างเป็นเหตุปัจจัยอาศัยกัน แต่ตัณหาถูกกำหนดให้เป็นสาเหตุของทุกข์ เพราะมันเป็นตัวกระทำการในการกระทำให้เกิดทุกข์ที่ใกล้เคียงและเห็นได้ชัดเจนมากกว่าอริชชา ฯลฯ

อย่างไรก็ดี เจตจำนงของโชเป็นฮาวเออร์นี้แม้ว่าจะมีลักษณะเป็นความอยากและคั่นรณเพื่อชีวิตอยู่ตลอดเวลาเหมือนตัณหาในพุทธปรัชญาแต่ก็มีความแตกต่าง เพราะเจตจำนงของโชเป็นฮาวเออร์นอกจากจะเป็นความอยากแล้ว ยังเป็นสารัตถะของความมีอยู่ของมนุษย์ด้วย แต่ตัณหาในพุทธปรัชญาเป็นเพียงความอยากซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ไม่ได้เป็นสารัตถะของความมีอยู่ของมนุษย์แต่อย่างใด

๔.๒.๓ การดับทุกข์ ทัศนะของโซเป็นชาวเออร์ในเรื่องการดับทุกข์ มีบางส่วนเหมือนกับทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดีในพุทธปรัชญา แต่มีบางส่วนซึ่งแตกต่างกันมาก ในเรื่องนี้เราควรแยกพิจารณาเป็น ๒ ประเด็น คือ

๓.๑ ความดับทุกข์

๓.๒ วิธีการดับทุกข์

๓.๑ ความดับทุกข์ โซเป็นชาวเออร์มีความเห็นเหมือนพุทธปรัชญาว่า ความดับทุกข์ หมายถึง การดับเจตจำนง หรือความอยากอันเป็นสาเหตุของทุกข์ เขากล่าวว่า "การหลุดพ้นอย่างแท้จริง การพ้นจากชีวิตและความทุกข์นั้นเราไม่สามารถทำได้ แม้เพียงแต่คิดถึงมันโดยปราศจากการปฏิเสธเจตจำนง เพื่อชีวิต"^๑ และในพุทธพจน์ก็มีกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า "อุกรภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกข์นิโรธเป็นไฉน คือการดับโดยไม่เหลือแห่งตัณหาอันแล . . . "๒

อีกประการหนึ่ง การดับทุกข์โดยการดับความอยากนี้โซเป็นชาวเออร์และพุทธปรัชญาถือว่า เป็นการดับทุกข์ได้อย่างแท้จริงไม่ทำให้เกิดทุกข์ได้อีก เพราะเมื่อเรามีความอยากแล้ว เราก็จะถูกบีบคั้นด้วยความกระวนกระวายและคั้นรนเพื่อได้มาซึ่งสิ่งสนองความอยาก เมื่อได้มาแล้วความทุกข์ก็ไม่ได้หมดไปมันจะตามมาด้วยความอยากใหม่ หรือความเบื่อหน่าย โซเป็นชาวเออร์อธิบายว่า

. . . เนื่องจากคนเข้าใจถึงหลักปัจเจกภาพ เขาจะเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีความเสมอเหมือนกันหมด เขารู้ว่าเจตจำนงซึ่งเป็นสสารดะของสรรพสิ่งมีธรรมชาติอันประกอบด้วยความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การคั้นรนของมันเป็นปราศจากจุดหมาย ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างปัจเจกบุคคลและเป็นที่ทุกข์ . . . ดังนั้นผู้ที่ยังผูกพันอยู่กับหลักปัจเจกภาพ เขารู้จักแต่สิ่งเฉพาะต่าง ๆ และความสัมพันธ์ที่มันมีต่อตัวเขา สิ่งเหล่านี้จึงกลายเป็นแรงจูงใจใหม่ของความอยาก แต่ความรู้ในธรรมชาติของเจตจำนงซึ่งเป็นสิ่งในตัว

^๑Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1., trans. R. B. Haldane and J. Kemp, pp. 513-514.

^๒สุต. ลัง. ข. ๑๗/๒๘๒/๑๖๗.

เองซึ่งที่กล่าวมาแล้วนั้นจะกลายเป็นสิ่งที่ระงับความอยากทั้งหมด เจตจำนง
ในระยะนี้จะไม่มุ่งเพื่อชีวิต มันจะขยายต่อความสุขและความพอใจต่าง ๆ ซึ่ง
เป็นการยืนยันการมีชีวิต ในตอนนี้มีมนุษย์จะมาถึงสภาวะของความหลุดพ้นอย่าง
แท้จริงไม่เปลี่ยนแปลงและปราศจากความอยากโดยสิ้นเชิง^๑

และตามหลักฐานในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงการที่คนเข้าใจสภาวะที่แท้จริงของโลก เขาจะ
สามารถขจัดความอยากยึดมั่นต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้กระทำความทั้งดีและชั่วเพื่อให้ได้มาซึ่ง
สิ่งสนองความอยาก เขาจะเข้าสู่สภาวะของความดับทุกข์อย่างแท้จริง

. . . ภิกษุละอริชชาได้แล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ในกาลนั้น ภิกษุนั้นก็ไม่ทำ
กรรมเป็นบุญ ไม่ทำกรรมเป็นบาป ไม่ทำกรรมเป็นอเนกชลา เพราะสละ
อริชชาเสีย เพราะมีวิชชาเกิดขึ้น เมื่อไม่ทำ เมื่อไม่คิด ก็ไม่ถือมั่น
อะไรในโลก เมื่อไม่ถือมั่นก็ไม่สะดุ้งกลัว เมื่อไม่สะดุ้งกลัวก็ปรินิพพาน^๒

สภาวะของความดับทุกข์จริง ๆ เป็นอย่างไรนั้น โขเป็น-
ชาวเออร์ที่ชื่อว่า เราไม่สามารถบอกได้ มันเป็นเรื่องที่แต่ละคนต้องมีประสบการณ์ด้วยตน
เอง กล่าวคือ

. . . การปฏิเสธ การละทิ้งเจตจำนง และสรรพสิ่งในโลกซึ่งเป็นการ
ส่ำแดงออกของมันก็หมดไปด้วย มันไม่มีประโยชน์ที่จะไปค้นหาว่ามันหาย
ไปไหน เพราะมันไม่อยู่ในสถานที่และเวลาอีก . . .^๓

^๑Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1.,
trans. R. B. Haldane and J. Kemp, pp. 489-490.

^๒สุต. สัง. น. ๑๖/๑๘๒/๔๑.

^๓Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1.,
trans. R. B. Haldane and J. Kemp, p. 529.

. . . สภาวะนี้เราไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นความรู้ เพราะมันไม่มีรูปแบบของ ผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ และนอกจากนี้มันอาจจะไปถึงได้ด้วยประสบการณ์ของตนเอง และไม่สามารถจะรู้อะไรได้มากกว่านี้^๑

และพุทธปรัชญาที่ถือว่าสภาวะนิพพานจริง ๆ เป็นอย่างไรนั้น เราไม่สามารถอธิบายได้ ดัง จะเห็นจากพุทธพจน์

. . . ธรรมชาติที่รู้แจ้ง ไม่มีใครชี้ได้ ไม่มีที่สุด แจ่มใสโดยประการทั้ง ปาง ปฐวิธาคู อาโปธาคู เตโชธาคู และวาโยธาคู ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ ในธรรมชาตินี้ ฯ

อุบาท্বরूपที่ยาวและสั้น ละเอียดและหยาบ ที่งามและไม่งาม ย่อมตั้งอยู่ไม่ ได้ในธรรมชาตินี้ ฯ

นามและรูปย่อมดับไม่มีเหลือในธรรมชาตินี้ ฯ^๒

นิพพานเป็นสภาวะที่คนรู้ได้ด้วยตนเอง ดังพุทธพจน์

. . . เราย่อมบัญญัติโลก เหตุเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลกในอสังขตภาพ อันมีประมาณหาหนึ่ง มีสัญญา มีใจดีเท่านั้น ฯ^๓

แม้ว่าเราไม่สามารถอธิบายได้ว่าสภาวะจริง ๆ ของความ ดับทุกข์เป็นอย่างไร แต่เราก็สามารถอธิบายสภาวะนี้ได้ในเชิงปฏิฐานและในเชิงปฏิเสธ ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของโฮเป็นฮาวเออร์ "เราต้องพอใจกับความรู้อิงปฏิเสธ และ พยายามพอใจกับความรู้อิงเชิงปฏิฐานที่เราได้รับ"^๔ และในพุทธปรัชญาก็มีการอธิบายความดับทุกข์ ใน ๒ แห่ง คือ ในแง่ปฏิเสธและปฏิฐาน ดังจะเห็นจากข้อความที่ยกมาเปรียบเทียบต่อไป

^๑Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1., trans. R. B. Haldane and J. Kemp, p. 530.

^๒สุต. ที. ส. ๔/๓๕๐/๓๗๓.

^๓สุต. อัง. จตุกก. ๒๑/๔๔/๕๗.

^๔Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1., trans. R. B. Haldane and J. Kemp, p. 530.

ก. แง่ปฏิเสธ

โชเป็นชาวเออร์ได้พูดถึงความคับทุกข์ว่า หมายถึง การปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิต ซึ่งเป็นการดับความอยากเหมือนกับนิพพานในศาสนาพุทธ

. . . ความทุกข์และการตื่นนอนอยู่ตลอดเวลาของปัจเจกบุคคล เป็นสิ่งที่แน่นอนของชีวิต ส่วนการจะหลุดพ้นจากทุกข์ได้นั้นเราจะต้องทำในสิ่งตรงข้าม มัน เป็นวิธีการซึ่งปัจเจกบุคคลจะต้องยกเลิกการมีอยู่อย่างสัมพันธ์กันในกลุ่ม เราขาดคำอธิบายว่าในตอนนี้อะไรจะมีสภาพอย่างไร เราเพียงแต่อธิบายได้ว่ามันเป็นอิสระจากเจตจำนงเพื่อชีวิตหรือไม่ ในกรณีที่เราหลุดพ้นจากเจตจำนงเพื่อชีวิตนี้ ศาสนาพุทธเรียกว่า นิพพาน . . . มันเป็นจุดที่ความรู้ทั้งหมดของมนุษย์ยังไปไม่ถึงตลอดไป^๑

ความคับทุกข์เป็นสภาวะที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์ โชเป็นชาวเออร์กล่าวว่า

. . . ขณะที่เราเป็นอิสระจากเจตจำนง ยกตัวเองขึ้นสู่ระดับความเป็นผู้รู้ที่บริสุทธิ์ปราศจากเจตจำนง เราเข้าสู่โลกที่ทุก ๆ สิ่งที่มีอิทธิพลต่อเจตจำนงและผลึกดันเราไปตามแรงของเจตจำนงนี้หมดไป . . . สุขและความทุกข์จะหายไป เราไม่เป็นปัจเจกบุคคลอีก ปัจเจกบุคคลถูก ลืมไป เราเป็นเพียงผู้รู้ที่บริสุทธิ์ เราเป็นเพียงดวงดาวดวงเดียวของโลกซึ่งมองจากสัณฐานที่รู้ทั้งหมด แต่การเป็นอิสระจากการรับใช้เจตจำนงนั้นมีได้ ในมนุษย์เท่านั้น . . . ^๒

และพุทธปรัชญาที่อธิบายว่านิพพานเป็นสภาวะที่พ้นจากสุขและทุกข์และสิ่งต่าง ๆ ในโลก-ปรากฏการณ์

^๑Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.3., trans. R. B. Haldane and J. Kemp, p. 374.

^๒Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1., trans. R. B. Haldane and J. Kemp, p. 256.

. . . ดิน น้ำ ไฟ และลม ย่อมไม่หยั่งลงในนิพพานธาตุใด ในนิพพาน
ธาตุนั้นดาวทั้งหลายย่อมไม่สว่าง พระอาทิตย์ย่อมไม่ปรากฏ พระจันทร์
ย่อมไม่สว่าง ความมืดย่อมไม่มี ก็เมื่อใดพราหมณ์ชื่อว่า เป็นมุณีเพราะรู้
(สัจจ ๔) รู้แล้วด้วยตน เมื่อนั้นพราหมณ์ย่อมหลุดพ้นจากรูป และอรูปรู
จากสุข และทุกข์ ฯ^๑

อนึ่งความดับทุกข์เป็นสภาวะที่ปราศจากความทุกข์ทางใจและ
ความทุกข์ทางกาย เมื่อคนเข้าสู่สภาวะของความดับทุกข์แล้วความทุกข์ทางใจต่าง ๆ เช่น
ความอยาก ความกังวล ความโกรธ ฯลฯ จะหมดไป แต่กายของเขายังอยู่ แม้ว่าเขา
จะยังมีกายเหลืออยู่และมันจะต้องมีความเสื่อม และสูญสลายไปก็ตาม แต่โชเป็นชาว-
เออร์และพุทธปรัชญาถือว่าความแก่ และความตายนี้ไม่ทำให้เขารู้สึกทุกข์ได้อีก เพราะเขา
ไม่มีความอยากยึดมั่นในสิ่งใด ๆ อีก โชเป็นชาวเออร์กล่าวว่า

. . . เราจะเข้าใจได้ว่าชีวิตของคนคืออะไรเมื่อเขาดับความอยากได้ไม่
เพียงแต่ชั่วขณะแต่ดับได้ตลอดไป เขาจะเหลือแต่ร่างกายซึ่งจะดับไปพร้อม
กับความตาย ภายหลังจากการต่อสู้อันเข้มข้นกับธรรมชาติของเราเองแล้ว
เขาผู้ได้รับชัยชนะก็จะมีชีวิตอยู่ต่อไปในฐานะผู้รับวิสุทธิ รู้จักโลกอย่างชัดเจน
ไม่มีอะไรจะทำให้เขาเป็นทุกข์ได้อีก ไม่มีอะไรที่สามารถผลัดกันเขาได้อีก
เพราะเขาได้ตัดสายใยแห่งเจตจำนง นัภพัน ๆ เส้นที่ผูกเขาไว้กับโลก
ตัวอย่างเช่น ความอยาก ความกลัว ความอิจฉาริษยา ความโกรธ ซึ่ง
จุดกระชากเราไปมาอยู่ในความทุกข์อย่างไม่สิ้นสุด . . . ^๒

. . . ถ้าเราประสบความสำเร็จในการขจัดทุกข์ซึ่งเป็นสิ่งยากมาก . . .
เราจะไม่โศกเศร้าเกี่ยวกับความเจ็บป่วยซึ่งเกิดขึ้นอย่างจำเป็น ความแก่
และความตายซึ่งเป็นสากลสำหรับทุกคน และความรู้สึกไม่สบายต่าง ๆ ใน
ชีวิตประจำวัน . . . ^๓

^๑ สุต. พุ. อ. ๒๔/๔๐/๗๒-๗๓.

^๒ Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.,
trans. R. B. Haldane and J. Kemp, pp. 504-505.

^๓ Ibid., pp. 406-407.

และในคำสอนของศาสนาพุทธก็มีกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่านิพพานเป็นสภาวะที่ไม่มีความทุกข์
 ไม่มีความกังวลเกี่ยวกับความแก่และความตายเพราะไม่มีความยึดมั่นในสิ่งใด ๆ เหลืออยู่
 อีกแล้ว

. . . ธรรมชาติไม่มีเครื่องกังวล ไม่มีความถือมั่น นี่เป็นที่พึงหาใช้อย่าง
 อื่นไม่ เรากล่าวที่พึ่งอันเป็นที่สิ้นไปแห่งชราและมรณะว่านิพพาน^๑

ข้อประการหนึ่ง ความดับทุกข์เป็นสภาวะที่ผู้เข้าถึงแล้ว
 ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดและเป็นทุกข์อีก โขเป็นชาวเอเธนส์กล่าวว่า

. . . คราบเท่าที่ยังไม่มีการปฏิเสธเจตจำนง "สิ่งที่จะความตายได้ละวางไว้
 คือเชื้อและแก่นของการมีอยู่ใหม่อีก บัจเจกบุคคลใหม่จะพบมันอีกครั้งว่ามันมี
 อยู่และเริ่มแพร่พันธุ์ต่อไปอีก . . . ^๒

และเราจะพบจากพุทธพจน์ที่กล่าวว่า นิพพานเป็นสภาวะที่ปราศจากความมัวเมา ลุ่มหลง
 ความอยาก และการเวียนว่ายตายเกิด

. . . วิราคะ คือ ธรรมที่บรรเทาความเมา นำเสียซึ่งความระหายนะ ถอน
 ขึ้นด้วยดีซึ่งอาลัย ตัดซึ่งวิภวณะ สิ้นไปแห่งตัณหา สิ้นกำหนด ดับนิพพาน . . .^๓

ข. แง่ปรัชญา

โขเป็นชาวเอเธนส์ได้อธิบายสภาวะของความดับทุกข์ว่า
 เป็นความสุขอย่างยิ่ง และผู้ที่มีประสบการณ์ในสภาวะนี้ได้กำหนดชื่อให้แก่มันต่าง ๆ กับ
 เช่น ความปิติอย่างยิ่ง ควตรวิสรู หรือการได้เข้าสู่สภาวะของพระเจ้า เป็นต้น
 เขากล่าวว่า

^๑ สุต. ขุ. ส. ๒๕/๔๓๕/๔๘๗.

^๒ Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol. 3.,
 trans. R. B. Haldane and J. Kemp, pp. 298-299.

^๓ สุต. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๗๐/๒๗๗.

. . . ความรู้ในเชิงปฏิฐานอาจมีได้ แม้ปรัชญาได้อธิบายความดับทุกข์ในแง่ปฏิเสธ เช่น การปฏิเสธเจตจำนง มันเป็นสภาวะที่ผู้ซึ่งปฏิเสธเจตจำนงอย่างเด็ดขาดได้มีประสบการณ์มาแล้ว เรียกชื่อมันต่าง ๆ กันว่า ความปิติอย่างยิ่ง ความปลานปล้มอย่างเหลือล้น การคร่ำครวญ การเข้าสู่สภาวะของพระเจ้า ฯลฯ . . . *

และในพุทธปรัชญาที่มีกล่าวถึงนิพพานว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง (สุขในที่นี้หมายถึงโลกุตตรสุข หรือความหลุดพ้นจากทุกข์ ไม่ได้หมายถึง โลกียสุข ซึ่งเป็นความสุขที่อาจเปลี่ยนแปลงได้)

. . . ไฟเลมอดด้วยรากะไม่มี โทษเสมอด้วยโทษะไม่มี ทุกข์เช่นด้วยขันธไม่มี สุขยิ่งกว่า ความสงบ (นิพพาน) ก็ไม่มี ความทิวเป็นโรคอย่างยิ่งสังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิตทราบเนื้อความนี้ตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน เพราะนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง^๒

นอกจากนี้ทัศนะทั้งสองยังมีความเห็นตรงกันว่า ความดับทุกข์เป็นความสงบอย่างยิ่ง ทั้งจะเห็นได้จากคำพูดของโซเป็นฮาวเออร์

. . . เพราะความวิตกกังวลทั้งหมดสืบเนื่องมาจากเจตจำนง แต่ความรู้เกี่ยวกับความจริงนั้นตรงกันข้าม มันเป็นความสงบและปราศจากทุกข์ มันให้ความสว่างแก่ปัญญาในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ โดยไม่เป็นไปตามเจตจำนงหรือความอยาก มันจึงเป็นความสงบที่ยิ่งใหญ่จนเกือบจะกล่าวได้ว่าเป็นความสงบที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ . . . "

และมีหลักฐานจากพุทธพจน์ที่อธิบายนิพพานว่าเป็นความสงบปราศจากตัณหาหรือความอยากอันเป็นสาเหตุของทุกข์

*Ibid., p. 530.

^๒สุต. ขุ. ธ. ๒๔/๒๔/๓๕.

^๓Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1., trans, R. B. Haldane and J. Kemp, p. 144.

. . . ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความส่ำรอกตัณหา ความดับตัณหา ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด^๑

อย่างไรก็ดีแม้ว่าโซเป็นชาวเออร์มีทัศนะเกี่ยวกับความดับทุกข์เช่นเดียวกับพุทธปรัชญา แต่วิธีการเข้าสู่สภาวะนี้คามทัศนะทั้งสองแตกต่างกัน

๓.๒ วิธีดับทุกข์ วิธีปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความดับทุกข์ตามทัศนะของโซเป็นชาวเออร์มีความแตกต่างกับวิธีปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความดับทุกข์ของพุทธปรัชญามาก กล่าวคือโซเป็นชาวเออร์ถือว่าคนจะดับทุกข์ได้โดย การทุ่มคำในความงามของศิลปะ และการสละความต้องการทางโลก แต่พุทธปรัชญาถือว่าคนจะดับทุกข์ได้โดยการปฏิบัติตามมรรค ๘ หรือทางสายกลาง

โซเป็นชาวเออร์กล่าวว่า

. . . ชีวิตของคนส่วนมากมักจะเป็นเช่นนี้ คือ เขามีความต้องการต่าง ๆ เขารู้ว่าเขาต้องการอะไรและเขาก็จะดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งเหล่านั้น ผลของมันคือความสมปรารถนาบ้าง ความล้มเหลวบ้างซึ่งมันทำให้เขาพ้นจากความผิดหวังและเบื่อหน่าย . . . แต่ชีวิตเช่นนี้จะหมดทุกข์ได้อย่างแท้จริงนั้นจะต้องมาจากความต้องการทุ่มคำในความงามของศิลปะหรือความต้องการทางจริยธรรมต่าง ๆ เพื่อช่วยในการสละตัวเอง ซึ่งจะได้จากความรู้ที่ไม่รับใช้เจตจำนงและเป็นความรู้ในธรรมชาติแท้จริงของโลก . . . ^๒

และพระพุทเจ้าทรงตรัสว่า

. . . อุดมิกษุทั้งหลาย ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจเป็นไฉน อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจชอบ อุดมิกษุทั้งหลายนี้เรียกทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ . . . ^๓

^๑ สุต. ขุ. มทา. ๒๔/๔๕๐/๓๑๐.

^๒ Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.3., trans. R. B. Haldande and J. Kemp, p. 422.

^๓ สุต. อัง. ศิก. ๒๐/๕๐๑/๒๑๐.

และวิธีดับทุกข์ของพุทธปรัชญามีอยู่เพียงวิธีเดียวคือการปฏิบัติตามมรรค ๘ นี้ เท่านั้น ไม่มีวิธีอื่นใดที่นอกเหนือไปจากนี้ ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์

ทางมีองค์แปด ประเสริฐกว่าทางทั้งหลาย . . . ทางนี้เท่านั้นเพื่อความ
หมดจดแห่งทัศนะ ทางอื่นไม่มี เพราะเหตุนี้ท่านทั้งหลายจงดำเนินไปตาม
ทางนี้แหละ เพราะทางนี้เป็นที่ยังมาร และเสนามารให้หลง ด้วยว่า
ท่านทั้งหลาย ดำเนินไปตามทางนี้แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้^๑

อย่างไรก็ตามวิธีดับทุกข์ของโซเป็นฮาวเออร์มีบางส่วนที่คล้ายและบาง
ส่วนที่แตกต่างจากมรรค ๘ ของพุทธปรัชญา ดังจะเปรียบเทียบได้ ดังนี้คือ

๑. การที่มดำในความงามของศิลปะคล้ายกับองค์มรรคข้อสัมมาสมาธิ
(ความตั้งใจชอบ) กล่าวคือ การที่มดำในความงามของศิลปะเป็นการเพ่งความงามของงาน
ศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น สถาปัตยกรรม ภาพเขียน ดนตรี ฯลฯ ^{จนกระทั่งผู้}ปราศจากเจตจำนง
หรือความอยากต่าง ๆ ซึ่งทำให้เป็นทุกข์ ดังจะเห็นได้จากคำอธิบายของโซเป็นฮาวเออร์

. . . มันเป็นสภาวะปราศจากทุกข์ . . . เพราะเราเป็นอิสระจากการ
ต่อสู้ดิ้นรนที่เต็มไปด้วยทุกข์ของเจตจำนงชั่วขณะ . . .
แต่นี้ เป็นสภาวะที่จำเป็นต้องมีความรู้ในแบบหรือมโนคติซึ่งเป็นความรู้ที่บริสุทธิ์
เป็นการจมตัวเองลงในการรับรู้ ^{สูญเสีย}ตัวเองในสิ่งที่ถูกรู้ สัมผัสเจก
ภาพทั้งหมด ละทิ้งความรู้ที่ยังอยู่ภายในหลักเหตุผลเพียงพอ ซึ่งผู้รู้เข้าใจ
แต่ความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในสภาวะนี้สิ่งที่ถูกรู้ซึ่งเป็นสิ่งเฉพาะจะถูกรู้ในฐานะ
แบบของมันและผู้รู้ที่เป็นปัจเจกบุคคลจะกลายเป็นผู้รู้ที่บริสุทธิ์ปราศจากเจต-
จำนงทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้จะอยู่นอกกระแสแห่งเวลาและความสัมพันธ์ทั้งหมด
มันกลายเป็นหนึ่งเดียวไม่ว่าเราจะมองดูพระอาทิตย์ตกจากในคุกหรือใน
พระราชวัง^๒

^๑ สุต. ขุ. ธ. ๒๔/๓๐/๔ก.

^๒ Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1.,
trans. R. B. Haldane and J. Kemp, pp. 254-255.

ก. สิ่งที่น่านำมาใช้ในการทำจิตใจให้แน่วแน่ขึ้นไซ้เป็นฮาวเออร์แนะนำงานศิลปะต่าง ๆ เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ภูมิศาสตร์ วรรณกรรม และดนตรี ซึ่งได้กล่าวมาอย่างละเอียดในหัวข้อการดับทุกข์ของบทที่ ๓ แต่พุทธปรัชญาได้เสนอสิ่งที่ใช้ในการเจริญสมาธิไว้ ๔๐ อย่าง เรียกว่า อารมณ์กัมมัฏฐานหรือกัมมัฏฐาน ๔๐^๑ ตัวอย่างเช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ สี แสง ชากศพ ฯลฯ

ข. การตีความในความงามของศิลปะของไซ้เป็นฮาวเออร์ไม่ได้คำนึงถึงอุปนิสัยหรือคุณสมบัติของแต่ละบุคคล ซึ่งต่างจากการเจริญสมาธิของพุทธปรัชญา พุทธปรัชญาถือว่าการเจริญสมาธินั้นถ้าจะให้บังเกิดผลสำเร็จได้ดี จะต้องเลือกอารมณ์กัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะสมกับอุปนิสัยของบุคคลด้วย ตัวอย่างเช่น ผู้ที่มีนิสัยหนักไปในทางราคะ รักสวย รักงาม ห่อใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะควรยึดถือสุก ๑๐ ได้แก่ ชากศพ ในลักษณะต่าง ๆ เป็นอารมณ์กัมมัฏฐาน เป็นต้น พุทธปรัชญาได้แบ่งอุปนิสัยของบุคคลไว้เป็น ๖ พวก เรียกว่า จริต ๖ หรือ จริยา ๖ ได้แก่^๒

๑. ราคจริยา ลักษณะนิสัยที่หนักไปทางราคะ
๒. โทสจริยา ลักษณะนิสัยที่หนักไปทางโทสะ
๓. โมหจริยา ลักษณะนิสัยที่หนักไปทางโมหะ
๔. สัทธาจริยา ลักษณะนิสัยที่มากไปด้วยศรัทธา (เชื่อง่าย)
๕. พุทธิจริยา ลักษณะนิสัยที่ชอบใช้ความคิดเหตุผล
๖. วิดีกกจริยา ลักษณะนิสัยที่ชอบครุ่นคิดกังวล

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมถกัมมัฏฐาน: หัวใจสมถกัมมัฏฐาน สมถภาวนาและพุทธคุณ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔ (พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๓๐.

^๒ พระศรีวิสุทธิโมลี (ประมุข ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๐๐.

ค. โขเป็นฮาวเออร์ไม่ได้แบ่งภาวะที่จิตแน่วแน่น้อยในการค้ำค่าความ
งามของศิลปะออกเป็นระดับต่าง ๆ เหมือนพุทธปรัชญา พุทธปรัชญาแบ่งสมาธิออกเป็นระดับ
ต่าง ๆ ๓ ระดับ^๑ คือ

- ๑. ขณิกสมาธิ   สมาธิชั่วขณะ
- ๒. อุปลจารสมาธิ   สมาธิที่เฝียด ๆ หรือจวนจะแน่วแน่น
- ๓. อัปภานาสมาธิ   สมาธิที่แน่วแน่นสนิท เป็นสมาธิระดับสูงสุด ซึ่ง

ถือว่าเป็นผลสำเร็จของการเจริญสมาธิ เรียกว่า ฉาน และสมาธิในระดับนี้ยังแบ่งออกเป็น
๒ ระดับใหญ่ ๆ ได้แก่ รูปฌาน และอรูปฌาน และแบ่งย่อยออกไปอีกระดับละ ๔ คือ รูป-
ฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔ รวมเป็น ๘ อย่าง เรียกฉาน ๘ หรือสมาบัติ ๘ นอกจากนี้ใน
แต่ละระดับยังมีคำอธิบายสภาวะของจิตอย่างละเอียด

ง. โขเป็นฮาวเออร์ถือว่าการค้ำค่าในความงามของศิลปะนี้ ผู้ที่
ปฏิบัติสามารถทำได้ทันทีโดยไม่ต้องมีการปฏิบัติอื่นเป็นพื้นฐานมาก่อน นี้ตรงกันข้ามกับพุทธ-
ปรัชญา เพราะพุทธปรัชญาถือว่าผู้ที่ จะเจริญสมาธิต้องมีการอบรมกายวาจา ซึ่งเป็นการขจัด
กิเลสขั้นหนายออกไปก่อน ทำให้มีจิตสงบปลอดโปร่ง เป็นผลคือ การจะควบคุมจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน
ด้วยกำลังสมาธิต่อไป ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ " . . . สมาธิอันศีลอบรมแล้วย่อมมีผล
ใหญ่ มีอาณิสสงส์ใหญ่ . . . " ^๒

๒. การสละความต้องการทางโลก เป็นการระงับความอยากโดยการ
ดำรงชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย และประพฤตินิยมจรรยาดี เช่นนักบวช วิธีดับทุกข์แบบนี้ โขเป็น-
ฮาวเออร์ถือว่าเป็นวิธีที่ทำให้บรรลุจุดหมาย คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ตลอดไป การปฏิบัติ
จะต้องเริ่มด้วยการมีความรู้ว่าโลกนี้เต็มไปด้วยทุกข์เพราะสรรพสิ่งในโลกล้วนเป็นการสำแดง
ออกของเจตจำนงเดียวกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นความอยากและดิ้นรนเพื่อชีวิตอยู่ตลอดเวลา เมื่อ
คนรู้เช่นนี้แล้วเขาจะระงับความอยากทั้งหมดโดยเลิกเห็นแก่ตัว หันมากระทำความดีต่าง ๆ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

^๒ สุต. ที. ม. ๑๐/๘๘/๔๕.

ทางศีลธรรม แต่ที่นี่ก็เป็นการดับทุกข์ทางอ้อม ส่วนการจะบรรลุจุดหมายที่แท้จริงนั้นจะต้อง
ดำรงชีวิตอย่างเร้นแค้นและรักษาพรหมจรรย์แบบนักบวช เขากล่าวว่า

. . . การสละความต้องการทางโลกประการแรกมันถูกแสดงออกมาอย่าง
อ้อม ๆ ว่าเป็น . . . การปฏิเสธเจตจำนงเพื่อชีวิตซึ่งปรากฏหลังจากการ
มีความรู้ในธรรมชาติของตัวมันเองอย่างสมบูรณ์แบบและกลายเป็นผู้ระงับ
ความอยากทั้งหมด อีกประการหนึ่งมันถูกแสดงออกมาอย่างตรง ๆ ในการ
ประพฤตินิปฏิบัติของนักบุญและนักบวชต่าง ๆ ผู้ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ
ของเจตจำนงเพื่อชีวิตเช่นกัน . . .^๑

วิธีสละความต้องการทางโลกของโซเป็นฮาวเออร์ดังกล่าวนี้อาจจะทำให้เราเข้าใจผิดได้ว่า
มันเหมือนกับวิธีดับทุกข์ตามที่คณะพุทธปรัชญาตั้งจะเห็นได้จากคำพูดของพระสารีบุตร ที่กล่าว
แก่พระมหาโกณฑริยะ ว่า

. . . อุกธาวุโส สิ่งใดแล ที่ยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่บรรลุ ไม่กระทำ
ให้แจ้ง ไม่ตรัสรู้ว่ามีทุกข์ มีทุกข์สมุทัย มีทุกข์นิโรธ มีทุกข์นิโรธคามิ-
ณีปฏิปทา บุคคลอยู่ประพฤดิพรหมจรรย์ในผู้มีพระภาค เพื่อรู้ เพื่อรู้
เพื่อเห็น เพื่อบรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้ง เพื่อตรัสรู้สิ่งนั้น . . .^๒

แต่การสละความต้องการทางโลกนี้ต่างจากการปฏิบัติตามทางสายกลาง (มรรค ๘) ตาม
ทัศนะของพุทธปรัชญา เพราะการสละความต้องการทางโลกตามทัศนะของโซเป็นฮาวเออร์
หมายความว่าอย่างแคบ ๆ เพียงการดำรงชีวิตอย่างเร้นแค้นและงดเว้นจากเมถุนธรรมแบบ
นักบวชเท่านั้น แต่การประพฤดิพรหมจรรย์ตามความหมายของพุทธปรัชญา หมายถึง การ
ดำรงชีวิตอยู่อย่างประเสริฐ โดยการปฏิบัติตามทางสายกลาง (มรรค ๘) ดังจะเห็นได้
จากคำพูดของพระอานนท์ที่ตอบคำถามของพระกัทโธ

^๑ Arthur Schopenhauer, The World as Will and Idea, Vol.1.,
trans. R. B. Haldane and J. Kemp, pp. 494-495.

^๒ สุต. อัง. นวก. ๒๓/๒๑๗/๓๕๓.

- อา. . . . ก็ท่านถามอย่างนี้หรือว่า ท่านอาานนท์ที่เรียกว่าพรหมจรรย์ ๗
 ดังนี้ พรหมจรรย์เป็นโดนทนอ พรหมจารีเป็นโดน ที่สุดของพรหม
 จรรย์เป็นโดน ๗
- ภ. อย่างนั้นท่านผู้มีอายุ ๗
- อา. อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธินี้แล
 เป็นพรหมจรรย์ บุคคลผู้ประกอบด้วยอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์
 ๘ นี้ เรียกว่า เป็นพรหมจารี ความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ นี้
 เป็นที่สุดของพรหมจรรย์ ๗^๑

อีกประการหนึ่งเราจะพบว่าการสละความต้องการทางโลกต่าง
 จากการปฏิบัติตามมรรค ๘ เพราะการปฏิบัติตามมรรค ๘ เป็นการปฏิบัติทางสายกลาง
 ไม่ข้องแวะไปในทางสุดโต่ง ๒ ทาง อันได้แก่ ทางที่หย่อนเกินไป คือ การปฏิบัติตนให้หมกมุ่น
 อยู่ในกามสุข และทางที่ตึงเกินไป คือ การประกอบตนให้ได้รับความลำบาก ดังจะเห็น
 จากพุทธพจน์

. . . . อูกริกขุทั้งหลาย ที่สุดสองอย่างนี้อันบรรพชิตไม่ควรเสพคือการ
 ประกอบตนให้พัวพันด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย เป็นธรรมอันเลว เป็น
 ของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วย
 ประโยชน์ ๑ การประกอบความเหน็ดเหนื่อยแก่ตน เป็นความลำบาก
 ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๑

อูกริกขุทั้งหลาย ปฏิปทาสายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองอย่างนั้นนะ
 ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด
 ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อ
 นิพพาน . . . .^๒

แต่การสละความต้องการทางโลก มุ่งในด้านการทำตนให้ได้รับความลำบากเพื่อระงับความ
 ออยาก มันจึงเป็นวิธีดับทุกข์ซึ่งพุทธปรัชญาถือว่าเป็นทางที่ตึงเกินไป ไม่สามารถช่วยให้หลุด-
 พ้นจากทุกข์ได้ มันไม่ทำให้จิตหมดจดจากกิเลสได้อย่างแท้จริงแม้ว่ากายจะออกจากกามแล้ว

^๑ จุต. สัง. ม. ๑๔/๔๗-๕๔/๑๗-๑๘.

^๒ วินย. ๔/๑๒/๑๘.

ก็ตาม การที่จะบรรลุจุดหมายของพุทธธรรมได้นั้นจะต้องปฏิบัติตามมรรคทุกข้อเคียงข้างกันไป โดยตลอด ส่วนขั้นตอนในการปฏิบัตินั้นจะเริ่มด้วยการมีความเข้าใจหรือความเชื่อที่ถูกต้อง ในแนวทางที่จะปฏิบัติ (ปัญญา) แล้วอบรมกายวาจา (ศีล) ให้อยู่ในสภาพที่พร้อมเสียก่อน จากนี้จึงฝึกอบรมจิต (สมาธิ) เพื่อให้มีกำลังกล้าแข็งในการที่จะก่อให้เกิดปัญญาที่เจริญถึง ขั้นรู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและหลุดพ้นจากอวิชชา ศันทา อุपाทาน ซึ่ง เป็นการบรรลุนิพพาน หรือความหลุดพ้นจากทุกข์อย่างแท้จริง การปฏิบัติตามมรรค ๘ นี้ เริ่มต้นด้วยปัญญาและจบลงด้วยปัญญา แต่เราจะต้องเข้าใจว่า ปัญญาในตอนเริ่มต้นนั้นเป็น ความเข้าใจและความเชื่อตามเหตุผล เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ และความเข้าใจนี้จะแจ่มชัดขึ้น โดยลำดับตามการปฏิบัติต่อ ๆ มา จนกลายเป็นการรู้เห็นด้วยปัญญาของตนพ้นจากความเชื่อ และความเข้าใจด้วยเหตุผล ในขั้นนี้เรียกว่า สัมมาญาณะ เมื่อมาถึงขั้นนี้แล้วคนก็จะเข้าสู่ ความหลุดพ้น เรียกว่า สัมมาวิมุติซึ่งเป็นการบรรลุจุดหมายของพุทธธรรม

จากข้างต้นนี้เราพอสรุปได้ว่า โข เป็นชาวเออร์มีทีศนะ เรื่องทุกข์ สาเหตุของทุกข์ และความดับทุกข์เหมือนกับพุทธปรัชญา แม้ว่าเขาจะมีความเชื่อในเรื่อง ความเป็นจริงของโลกต่างกับพุทธปรัชญา แต่ที่สำคัญ คือ วิธีการดับทุกข์ของเขาต่างจากพุทธปรัชญาและมันได้ ถูกกล่าวหาว่าไม่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นจากทุกข์ได้ เรื่องนี้ได้ถูกกล่าวขานมาก ตัวอย่างเช่น

. . . ไม่มีใครสามารถให้เรื่องราวของทุกข์ได้อย่างลึกซึ้งและวิเคราะห์ แยกแยะมันได้อย่างละเอียดเหมือนพระพุทธเจ้า มีหลายคนเห็นว่าชีวิต เติบโตด้วยทุกข์ . . . โขเป็นชาวเออร์มีทีศนะเป็นผู้หนึ่งที่ไม่มองเห็นปัญหาทุกข์ อย่างชัดเจน และพวกนักปรัชญาฝ่ายอรรถนิยามะนิยมด้วย . . . แต่ทั้ง โขเป็นชาวเออร์มีทีศนะและพวกอรรถนิยามะนิยมไม่ได้ให้วิธีปฏิบัติที่ช่วยให้ดับทุกข์ได้ เลย ส่วนพระพุทธเจ้าไม่พอใจอยู่กับการกล่าวว่าชีวิตเป็นทุกข์เท่านั้น พระองค์ได้ให้วิธีการที่จะหลุดพ้นไปจากทุกข์ไว้ด้วย . . . *

---

* Buddhist Publication Society: The Three Basic Facts of Existence: II Suffering (Kandy: Buddhist Publication Society, 1973), p. 56.

ถ้าเราพิจารณาตามแนวของพุทธธรรมแล้ว เราจะพบว่าวิธีดับทุกข์ของโซเป็นฮาวเออร์
ไม่สามารถช่วยให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้อย่างแท้จริง แต่ถ้าพิจารณาตามโลกทัศน์ของโซเป็นฮาวเออร์มัน
ช่วยให้ดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง แต่อย่างไรก็ตามวิธีการดับทุกข์ของโซเป็นฮาวเออร์ก็ช่วยให้ดับทุกข์ได้
ชั่วคราว ซึ่งเป็นการดับทุกข์ในชั้นโลกียะ ในขณะที่โคก็ตามที่เราไม่มีความอยาก ความกลัว ฯลฯ จิต
ของเราจะสงบไม่รุ่มววย ทำให้เกิดผลดีในการปฏิบัติงานต่าง ๆ และการที่คนพลละความต้องการทาง
โลก ไม่เห็นแก่ตัว มีความรักเมตตาช่วยเหลือกันนั้นจะช่วยบรรเทาทุกข์ที่มีอยู่ในโลกนี้ได้มาก

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย